DE NIEUWE STEM

5

MAANDBLAD VOOR CULTUUR EN POLITIEK
TWAALFDE JAARGANG / MEI 1957

DE NIEUWE STEM, maandblad voor cultuur en politiek, verschijnt de 15e van iedere maand onder redactie van
voor Nederland: N. A. DONKERSLOOT / O. NOORDENBOS, secretaris / J B. CHARLES / JAN ROMEIN / VICTOR E. VAN VRIESLAND / W. F. WERTHEIM / *voor Indonesië:* SOEJONO HADINOTO / SUNARIO KOLOPAKING / SOEDJATMOKO — *voor Suriname en de Antillen:* LOU LICHTVELD / *voor Vlaanderen:* / K. JONCKHEERE / J. KUYPERS.
Men wordt verzocht kopij enz. niet te zenden aan de redacteuren persoonlijk, maar aan het Secretariaat der redactie, O. Noordenbos, Kuinderstraat 25-III, Amsterdam-Z. Inzendingen worden alleen in behandeling genomen, wanneer de kopij getypt is, postzegels zijn bijgevoegd en het adres op de kopij zelf is vermeld.
Het abonnement loopt van 1 Januari tot 31 December en kost voor Nederland *f* 18.—, België frs 275.—, buitenland *f* 22.50 resp. frs 350.—. Voor studenten, ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs *f* 15.— resp. frs 225.—. Losse nummers *f* 2.— resp. frs 30.—. Losse nummers buitenland *f* 2.50 resp. frs 40.—. Jaarabonnement betaalbaar naar verkiezing per kwartaal of per jaar.

Uitgave: VAN LOGHUM SLATERUS' UITG. MIJ. N.V.

Velperweg 143 C, Arnhem

Giro 836600

INHOUD

	Blz.
Bergman, Verzen	257
Nico Rost, Het Proces Wolfgang Harich	264
Nico Wijnen, Fragment	269
J. C. van Leur, Java, vreemd en vertrouwd	276
Johan van Os, Conflict en Kracht	294
Gerard Walschap, Het heilig uilken	299
Annie Romein-Verschoor, Psychologie en historie	312
Kort Bestek	317
Ex Libris	320

HET EXISTENTIËLE MEISJE

mijn naam is lien maar ik schrijf jacqueline
dat is een naam waarbij je aan iets denkt
'k heb soms zo'n medelij met al die lienen
die niet beseffen wat het leven schenkt
ik lijd zo aan de smaak van het publiek
de meubels van mama maken mij ziek
och
ik voel mij zo sartre
ik ben zo camus
ik droom van montmartre
bij mij thuis op het pluche

ik wandel soms met jaap die kent de termen
en ziet de mensen in hun impotentie
wij moeten niet met lege woorden schermen
het gaat zegt jaap om onze existentie
ik lijd zo aan het zetten van de thee
de dassen van papa maken mij wee
och
ik weet mij van sartre
ik leef met camus
ik ben van montmartre
en ik walg van het pluche

ik zeg mezelf zo vaak je moet in opstand komen
je moet ze laten zien dat je er bent
je kunt niet eeuwig braafjes zitten dromen
spuw op de boel ga leven met een vent
ik lijd zo aan de tweespalt in mijn bol
de muren van dit huis maken mij dol
och
ik huil zo om sartre
ik snik om camus
mijn droom van montmartre
schreeuw ik uit in het pluche

maar in de nacht onder het koele laken
dan hoor ik kees die zegt je bent zo mooi
heb maar geduld ik zal promotie maken
dan gaan wij met vakantie naar het gooi
ik lijd zo aan de wil van mijn papa
ik sidder voor de ogen van mama
och
ik walg van die sartre
'k heb de pest aan camus
kom ik eens in montmartre
zit ik ook op het pluche

REISBRIEF

waarde vriend het is hier prachtig
de koeien zijn ontroerend drachtig

de spoorlijn loopt dwars door het dal
een vrouw beheert de waterval

elk huis of hok met beemd en gaard
verkoopt men op een ansichtkaart

de mensen lopen traag en stug
en komen op geen stap terug

men zegt God heeft ons klein gebouwd
maar sneed ons uit behoorlijk hout

dit alles sta ik aan te zien
zo is het paradijs misschien

en verder is hier alles prachtig
het wordt me soms wel eens te machtig

STRAFREGELS

ik tracht niet ter zake te zijn
ik klop aan de deur van het lied
ik drink zonder proeven de wijn
ik sta aan de bron van het niet

ik hef de verwijtende fluit
ik speel een verbijsterde wijs
ik kijk door een matglazen ruit
ik baar mij een dood paradijs

DRAADLOOS

er is geen zon vandaag
het land ligt weerloos in de wind
de lucht is grijs en laag
beperkt het spelen van mijn kind

zijn vinger vult het raam
met onbekommerde figuren
dan veegt het alles saam
en hult zich in een veilig turen

ik hoor de stilte staan
de angst knielt voor doofstomme wanden
dan kijkt het kind mij aan
en grijpt naar mijn onthutste handen

OVERBRUGGING

en steeds met de gedachten bij de tijd
en met de naakte vingers op de knop
en altijd mist het in de eeuwigheid
en komt de rede in een vochtig slop

en altijd blijft de zelfde sleutel zoek
en trekt de dood een wissel op ons lijf
en steeds slikt men de zelfde zoete koek
en geven wij elkaar schaamrood de vijf

maar als ik door het donker in de tuin
mijn stappen hoor weerklinken op het grind
vloek ik de angst de schimmels en het puin
en vind mezelf herleven in mijn kind

IN ABSTRACTO

ik ga mezelf maar na
ik loop achter de dingen
ik volg het spoor en sta
soms binnensmonds te zingen

ik laat mijn aandacht gaan
en mijn gedachten lopen
ik breng mij in de waan
en blijf tersluiks wanhopen

ik schrijf zo af en toe
wat onverhoedse zinnen
ik ben het kloppen moe
ik kom mezelf niet binnen

maar in de avond staan
mijn doodgewaande dromen
onder een tamme maan
te praten met de bomen

KAARTLEZEN

ik wil in mexico wonen
als een volwaardig péon
mijn schuldeisers belonen
met een mañana zon

ik wil mij een pueblo vertalen
in een eldorado bestaan
mijn dromen uitvoerig verhalen
voor de poorten van san juan

ik wil met amigos verkeren
onder de daken van libertad
in san salvador resideren
en sterven in soledad

MANCO

de vogels hebben vandaag
hun zingen ernstig genomen
zij lachen een lied in hun kraag
binnen vertrouwde bomen

ik tracht hun losbandig verhaal
vergeefs een zin te verlenen
ik spreek een verouderde taal
ik vloek want ik wil niet wenen

Nico Rost

HET PROCES WOLFGANG HARICH

Een persoonlijk woord

Na het vele dat door de bladen is bekend geworden over de maatregelen tegen Hongaarse schrijvers als Julius Hay, Tibor Dery e.a., is het nodig thans de aandacht te vestigen op soortgelijke gebeurtenissen in Oost Duitsland.

In Berlijn-Oost is enkele weken geleden professor Wolfgang Harich hoogleraar aan de Humboldtuniversiteit, veroordeeld tot tien jaar dwangarbeid, terwijl tegen twee zijner collega's professor Manfred Hertwig en de docent Bernard Steinberger, gevangenisstraffen van vier en twee jaar werden uitgesproken.

Er is ten onzent door de pers over dit proces betrekkelijk weinig geschreven, daar andere politieke gebeurtenissen blijkbaar meer de belangstelling vroegen.

Het lijkt mij, daar ik professor Wolfgang Harich niet alleen persoonlijk ken, doch ook zijn gedachtenwereld en tevens de motieven en beweegredenen van zijn rechters meen te kunnen bevroeden, een daad van eenvoudige rechtvaardigheid aan dit proces de aandacht te besteden, die het verdient.

In de eerste plaats: professor Wolfgang Harich is niet zomaar een „zekere dr Harich", zoals enkele bladen hun lezers trachten te suggereren. Deze „zekere dr Harich" was nl. vele jaren lang — sinds 1945 — het troetelkind van Walter Ulbricht, van de almachtige secretaris der Socialistische Eenheidspartij, die thans, meer dan tien jaar later al zijn invloed heeft benut om het vonnis tegen Harich zo zwaar mogelijk te laten uitvallen.

In de tweede plaats: professor Harich, een der jongste hoogleraren aan de Humboldt-universiteit, telt ongetwijfeld tot de knapste koppen van deze hogeschool. Zijn literair-historische publikaties over de Duitse klassicus Johann Gottfried Herder, zijn nieuwe uitgaven van diens „Philosophie der Geschichte", zijn werk „Rudolf Haym und sein Herderbuch" en zijn „Bermerkungen zu Goethe's Naturanschauung" trokken eveneens in wetenschappelijke kringen buiten de DRR belangstelling. Ook in dit opzicht is deze geleerde aanzienlijk meer dan alleen maar een „zekere dr Harich".

In de derde plaats was Wolfgang Harich hoofdredacteur van het „Deutsche Zeitschrift für Philosophie", dat in Berlijn-Oost wordt uitgegeven en men zal mij moeten toegeven, dat een dergelijke uiterst belangrijke functie onder een politiek bewind als in de Duitse Democratische Republiek heerst stellig niet aan de een of andere willekeurling, aan een zekere „dr So en So" pleegt te worden toevertrouwd.

Wat is nu de oorzaak, waarom de tot kort geleden nog zo bewonderde en gevierde hoogleraar plotseling tot tien jaar dwangarbeid wordt veroordeeld?

De gebeurtenissen, de revolutionaire gebeurtenissen in Hongarije en Polen, hebben ook op professor Harich een diepe invloed uitgeoefend. Hij heeft niet nagelaten hiervan te gewagen en is in de DDR onder studenten en intellectuelen, waarschijnlijk degene geweest, die hierover het felst en uitvoerigst en in het openbaar zijn mening verkondigde. Harich heeft tevens herhaalde malen gevraagd, waarom in de DDR het Chroesjtjow-rapport niet werd bekendgemaakt en gepubliceerd en waarom dat eveneens niet het geval was met de redevoeringen van Gomoelka.

Harich heeft waarschijnlijk ook contacten onderhouden met de schrijvers en intellectuelen van de Petöficlub, die in oktober en november aan hun rechtvaardig nationaal verzet tegen het regiem van Rakosi en Gerö uiting gaven — Hongaarse schrijvers, die evenals Wolfgang Harich en z'n Poolse collega's, die Gomoelka steunen, marxisten zijn, publicisten die, hoe men ook over hun optreden mag denken, alle een socialistische maatschappij wensten en geenszins een terugkeer naar een kapitalistisch regiem.

Wolfgang Harich heeft, en ook dit werd hem door Ulbricht verweten, vooral de laatste maanden een nauw contact onderhouden met de beroemde Hongaarse wijsgeer en literatuur-historicus professor Georg Lukacs (ook door Thomas Mann terecht zo diep bewonderd).

Hij heeft telkens wanneer professor Lukacs in Berlijn vertoefde lange besprekingen met hem gehad en ieder die professor Lukacs, zij het slechts enkele malen ontmoet heeft, begrijpt dat Harich elke gelegenheid aangreep, om met deze grote persoonlijkheid van gedachten te wisselen over de brandende problemen, die beiden zo ter harte gingen.

Lukacs heeft zijn opvatting over de weg, die volgens hem thans moet worden ingeslagen, onlangs eens zo geformuleerd:

„Hoe menselijker wij het socialisme opbouwen, des te doeltreffender dienen wij de uiteindelijke overwinning van het socialisme op inter-

nationaal terrein. Wanneer het ons lukt het socialisme aantrekkelijk te maken, zal het voor de brede massa geen spookbeeld meer zijn; ik denk hierbij niet aan de kleine groep van imperialistische kapitalisten: voor hen zal de onteigening steeds een horror zijn. Laten we echter eerlijk zijn, er zijn in het Westen nog talloze arbeiders, die door het socialisme in de huidige vorm afgeschrikt, om niet eens te spreken over de grote massa boeren en intellectuelen wier antipathie door feiten, door juiste verklaringen en propaganda van het echte marxisme stellig wel ongedaan kan worden gemaakt."

Daar Wolfgang Harich deze denkbeelden deelde en hij, evenals zovele Hongaarse en Poolse socialisten, naar een socialisme streefde dat door het volk *en niet door een kaste van functionarissen* gedragen zou worden, kon het niet anders of hij voelde eveneens een diepe sympathie voor de politieke ontwikkeling in Polen. Hij plaatste daarom in zijn tijdschrift niet alleen zoveel mogelijk bijdragen van Lukacs, doch ook van Poolse publicisten, die deze gedachten eveneens verkondigden. En steeds meer studenten en intellectuelen, niet alleen op de Humboldt-universiteit doch eveneens in Leipzig en elders begonnen deze opvattingen te delen, opvattingen die echter volkomen indruisen tegen die van Walter Ulbricht.

Daar het ook in de DDR op bezwaren stuit om een marxistische publicist en wijsgeer, die — van uit een marxistisch standpunt een verdere ontwikkeling van het socialisme propageert, waarvan, volgens hem de resultaten haar komst zullen bespoedigen — zo maar zonder meer gevangen te nemen en tot dwangarbeid te veroordelen, was (tevens om een afschrikwekkend voorbeeld te stellen) een proces noodzakelijk.

Ulbricht liet dus de oude methode toepassen en professor Harich ervan beschuldigen: „in samenwerking met westelijke geheime diensten tot doel te hebben gehad de grondwettelijke orde in de DDR te ondermijnen en omver te werpen".

Een oude, tevens verouderde methode inderdaad, want terstond denken wij daarbij aan de beruchte processen tegen Rajk, Kostow, Slansky en zoveel anderen. Hier werden immers, — eveneens om afwijkende ideologische en politieke meningen te bestrijden — dezelfde middelen gebezigd.

Heeft professor Harich inderdaad met zogenaamde „westelijke geheime diensten" samengewerkt? Hij heeft in ieder geval in opdracht van de Ulbricht-regering maandenlang in Westduitsland en in West-Berlijn op verschillende plaatsen deelgenomen aan talrijke culturele

samenkomsten, waarop door westduitse en oostduitse schrijvers en intellectuelen gediskuteerd werd over de toekomst van Duitsland en waarschijnlijk zal hij daar ook wel eens iemand ontmoet hebben, die hij beter niet had kunnen ontmoeten. De rechtbank onthulde dan ook prompt, dat professor Harich — tien jaar geleden — in 1946 dus, enkele samenkomsten had gehad, met een zekere Josselson, een Amerikaanse denazifikatie-officier waaruit wij onzerzijds menen te mogen concluderen dat de geheime diensten van de DDR slechts matig functioneren, wanneer ze een dergelijk feit eerst in 1957 aan het licht brengen. Of werd deze beschuldiging misschien 10 jaar in petto gehouden, voor het geval Ulbricht ze eens nodig mocht hebben?

Bij de grote politieke processen tegen Rajk, Kostow en Slansky werden dergelijke methodes eveneens toegepast. De offers daarvan zijn onlangs (behalve Slansky), vele jaren na hun dood dus, gerehabiliteerd daar, hetgeen openlijk werd toegegeven, aan de tegen hen geuite beschuldiging een misdadige opzet ten grondslag lag.

Waarom zouden we hierna eigenlijk nog geloof hechten aan de beschuldiging tegen professor Harich, vooral wanneer we ze in het kader der jongste politieke ontwikkeling beschouwen?

Het proces waarin professor Walter Harich veroordeeld werd tot 10 jaar dwangarbeid vond bij gesloten deuren plaats. Laten we ons nauwkeuriger uitdrukken: noch de leden zijner familie, noch vertegenwoordigers der buitenlandse pers noch die van de pers der volksdemocratieën werden toegelaten.

Alleen enkele hiertoe gecommandeerde delegaties uit fabrieken en twee Oostduitse journalisten hebben de zittingen bijgewoond. Er is in de officiële Oostduitse pers geen behoorlijk verslag van het proces verschenen, doch alleen een mededeling van het vonnis met de, eveneens als afschrik bedoelde bijzonderheid, dat op de zitting de aanvankelijk als getuigen gedagvaarde vroegere en tegenwoordige hoofdredacteur van het weekblad der Oostduitse intelligentia „Der Sonntag" werden gearresteerd.*)

Prof. Walfgang Harich is thans tot 10 jaar dwangarbeid veroordeeld. Hij zal dus waarschijnlijk naar *Aue* in het Ertsgebergte worden gezonden om daar in de uraniummijnen te gaan werken. Naar Aue, waar 5 jaar geleden ook *Lex Ende* heen werd gezonden, de vroegere hoofdredacteur van het Oostduitse partijorgaan „Neues Deutschland", die daar reeds een half jaar later aan uitputting stierf. Ook Lex Ende was beschuldigd van contact met westerse geheime diensten, in zijn geval met Noel Field. Wie enigszins met de materie der beruchte pro-

cessen (Slanksky, Rajk enz.) op de hoogte is, weet dat de beschuldigingen tegen Noel Field onlangs herroepen werden en onjuist bevonden.

Maar Lex Ende was toen al gestorven. . . .

Wat zal het lot van professor Harich zijn?

Het is een zware en droeve taak om na vele jaren, vele tientallen jaren bijna op de bres te hebben gestaan voor de belangen der Duitse schrijvers, zowel tijdens de regering van Hitler als later, thans mijn stem te moeten verheffen tegen dit uiterst onrechtvaardig vonnis, uitgesproken door de regering van de Duitse Democratische Republiek.

Mijn plicht als publicist, mijn geweten noodzaken mij echter hier openlijk te verklaren: *het vonnis van tien jaar dwangarbeid tegen professor Wolfgang Harich is een daad van terreur.*

*) Sedertdien is in een bericht in de Leipziger Volkszeitung meegedeeld dat prof. Hasse en prof. Hoffmann te Leipzig resp. tot 5 en 2 jaar dwangarbeid zijn veroordeeld wegens het verkondigen van standpunten, die niet met de belangen van de regering der DDR strookten. De 23-jarige dr. Richard Lorentz, assistent aan de faculteit der wijsbegeerte te Leipzig van dr. Ernst Bloch, van welke laatste de wijsgerige theorieën scherp worden bestreden als niet-marxistisch, is naar West-Duitsland gevlucht, terwijl aan prof. Bloch zelf verboden werd nog verder college te geven.

Nico Wijnen

FRAGMENT[1])

„Een afschuwelijke onrustige nacht,
en hoe kan die ook rustig zijn
als je verwacht, dat ze je temidden
van de stilte komen halen."
Ivan Vladkov
— gefusilleerd 22 november 1943 —
(Lettere di condannati a morte della Resistenza europea)

„Slaap je?"
„Nee."
„Kan je niet slapen?"
„Nee."
„Zal ik het gordijn dicht doen?"
„Laat maar."
„Ik weet waar je naar kijkt."
„Waarnaar dan?"
„Naar die palen, net 'n galg."
„Ja."
„Zal ik het gordijn heus niet dicht doen?"
„Dat helpt toch niet."
„Denk je er weer aan?"
„Ja. En aan het kamp."
„Denk je daar altijd aan?"
„Ja."
„Je moet toch proberen te slapen."
„Ik zal het proberen."

Er is al wat licht aan de hemel en het paars is violet geworden. De galg steekt daartegen zwarter en daardoor duidelijker af. Ook het galgetouw is nu zichtbaar. De donkere wolkenfiguur blijkt een gehangene te zijn.

Hij weet wat nu gebeuren gaat. De gehangene zal straks het koord van de hals los maken en fluisterend roepen: „Pico, Pico!"

Hij zal hem een teken geven, dat hij hem heeft verstaan en de gehangene zal naar hem toe komen en vragen: „Ken je mij nog, Pico?"

[1]) Uit de binnenkort bij A. A. M. Stols te verschijnen roman: „De nacht gaat de dag vooraf".

„Jawel, jij bent Martin Machin. Maar hoe kan dat? Jij bent toch niet opgehangen? Jij was toch niet in het concentratiekamp? Jij bent toch al veel eerder gestorven. Doodgeschoten aan het front in Spanje. Nee, nee, het was iemand anders die werd opgehangen. Iemand in het kamp."

„Doet het er veel toe?"

„Nee, het doet er niets toe. Wij zijn doden onder elkaar en lenen elkanders namen, elkanders dood. De een werd doodgeschoten, de ander opgehangen en je weet niet meer wie en waar. Vreemd is het dat niet meer te weten. Alleen maar dood te zijn. Maar, er was toch ook nog een Pool? Ja, een Pool was het. Luister je Martin?"

„Ik luister Pico."

„Er was toch ook nog een Pool, Martin? Het was toch een Pool die werd opgehangen?"

„Laten wij bij het crematorium gaan kijken, Pico, misschien is hij daar wel bij."

„Ja, misschien is hij daar wel bij."

In het kamp maakten ze iedere dag een wandeling naar het crematorium om te kijken of er soms bekenden waren bij de doden, die naakt lagen op de stenen in het straatje voor de Totenkamer. Zij lagen daar keurig uitgestald, naast elkaar, of, wanneer het er veel waren, twee aan twee, om en om, rij na rij, op elkaar. Soms wel vier lagen hoog. Ook zo kon je ze heel goed overzien, behalve degenen die met hun hoofd naar achter lagen en dat was ergerlijk, want dat konden misschien juist wel de interessante gevallen zijn. Het meest ergelijke was het, wanneer er een transport was aangekomen, waar een groot aantal doden bij was. Dan werden de lichamen gewoon op een stapel gegooid en moest je maar uit zo'n verwarde hoop, waar hier een arm en daar een been of hoofd uitstak, proberen wijs te worden.

Overigens viel er altijd wel iets interessants te beleven. Soms waren er civilisten bij. Dat zag je aan hun lange haren. De gevangenen waren immers allen kaalgeknipt, enkele prominenten, die vergunning hadden hun haar te laten staan, daargelaten, maar die kende je wel. De civilisten waren meestal buitenlandse arbeiders, Polen of Fransen, die voor een of ander vergrijp, sabotage bijvoorbeeld, terecht waren gesteld. Dat was juist het interessante. Je kon uitgebreid allerlei gissingen maken en je had 's avonds nog wat om over te praten.

Zoals die keer bijvoorbeeld, dat er een vrouw tussen de lichamen lag. Ze hadden het eerst niet eens zo gauw gemerkt, omdat ze met haar

hoofd verborgen tussen de lichamen stak, maar eensklaps had een van hen de zachte benen en de behaarde schoot ertussen gezien. Het moest wel opvallen. Bij de mannen hing het geslachtsorgaan altijd zo nutteloos groot in zijn kaalgeschoren naaktheid tussen de stokmagere dijen. Vanzelfsprekend moest dus dat weelderige haar tussen die ronde dijen wel worden opgemerkt.

Grote god, daar hadden ze zeker een week over gesproken en van tijd tot tijd dook het weer op in hun discussies. Was het een oude of jonge vrouw? Ze hadden immers het gezicht of zelfs maar de borsten niet gezien. Want ook aan de borsten kon je ongeveer de leeftijd bepalen, dat stond wel vast beweerden de kenners. Er waren er wel die beweerden dat je het ook aan de buik en de benen kon zien, maar die dit zeiden, beweerden tevens dat zij daaraan hadden geconstateerd dat het een jonge vrouw moest zijn. Een jonge vrouw was natuurlijk ergens wel spannender. Er waren natuurlijk veel meer vragen. Was het een gevangene? Waarschijnlijk niet, want dan was de buik niet behaard geweest. Vrouwelijke gevangenen werden óók overal kaal geschoren. Dus geen gevangene. Maar hoe kwam ze dan hier? Terechtgesteld? Waarschijnlijk wel. Anders was zij niet zomaar met de andere gevangenen op een hoop gesmeten. Zie je, dat was nu het plezierigst van zo'n geval, je kon alle kanten uit met je gissingen en je raakte er dus niet zo snel over uitgesproken.

Maar ook wanneer er geen speciale gevallen waren, dan nog was er altijd wel wat om over te praten. Je kon, indien je een gevangene niet kende, raden wat zijn nationaliteit was, of waaraan die was gestorven.

Vandaag waren er weer een stuk of vijftig, netjes op elkaar gestapeld. De meesten waren tot op de botten toe vermagerd, volkomen uitgemergeld, geraamten waar de huid los om heen hing. De voeten waren heel groot; de buiken ingezakt; daarboven het ribbelig raam van de borstkas; de adamsappels staken hoekig uit de gerekte halzen; en daaraan slingerden de beenderige, ingevallen koppen. Meestal hadden zij de ogen niet gesloten en keken zij met een starende, angstige spanning voor het laatst de wereld in. Ook waren veelal de monden opengesperd, alsof zij nog — geluidloos nu — hun ontzetting over dit onmenselijk sterven uitschreeuwden.

Er was ook wel eens een dikke bij, maar dat waren „Zugängen", gevangenen die pas waren aangekomen. Zo dik en nou al kapot, zeiden ze dan, die is zeker van schrik gestorven. Dikke waren ook de oedeemgevallen. Van hen waren de benen van het water helemaal gezwollen, monsterachtig groot, net olifantspoten, en soms ook de buiken. De paars-

achtig rode huid was gespannen en hier en daar gebarsten. Uit de spleten, uit de poriën, lekte het oedeemvocht naar beneden en vormde kleverige plassen op de stenen. Die oedeemgevallen stonken overigens als de pest, vooral als er bij waren die phlegmona hadden. Dan waren in het opgezwollen vlees grote, rottende gaten gevallen, soms zo groot dat je er een vuist in kon steken, en die rottende gaten verspreidden een doordringende ontbindingslucht die dik boven het straatje voor de Totenkammer bleef hangen.

Aan de huid kon je meestal zien of ze pas waren overleden of al langer. De huid van hen die pas waren gestorven was saffraanachtig geel of schimmelachtig grijs, maar van hen die al langer dood waren, werd de huid eerst loodachtig van kleur en tenslotte zwart. Soms vertoonde de huid cirkelvormige groene vlekken. Dat waren zij die waren gestorven in de tunnelbouw. Van behoorlijke luchtverversing was daar geen sprake en na iedere ontploffing bleven de vrijgekomen giftige gassen lang in de tunnelgangen hangen. Zij, die werkten in het tunnelbouwkommando, stierven dan ook de een na de ander, de huid altijd groengevlekt getekend.

Er waren maar een paar bekenden bij vandaag, maar niet de Pool die ze zochten. Welke Pool was dat ook weer? Er was wel een Pool bij, maar dat was een ander. Maar net goed dat die kapot was. Jeezis wat was dat een sekreet. Ze hadden hem verdomd goed gekend. Hij was een poosje voorarbeider geweest in hun kommando. Wat een ploert! En dat voor een medegevangene. Hij sloeg en ranselde nog erger dan de S.S.. Vooral op de Joden had hij het begrepen. Ten slotte had hij pech gehad; was bij het een of ander zwendeltje opgevallen en in de strafcompagnie terecht gekomen. Daar wisten zij wel weg met hem. Bij de eerste de beste gelegenheid had hij een lorrie stenen over z'n lazerij gekregen. Zeg maar dag met je handje! Nou het was wel aan hem te zien. Jeezis wat een smoel. Ze hadden blijkbaar ook nog sectie op hem verricht. Tenminste er was een flinke lap vel van zijn borst. Misschien hadden ze er wat uitgepeuterd voor het laboratorium. Dreef het nu lekker rond op sterk water in een stopfles.

Het laboratorium was het speelgoedje van de S.S.-artsen, door hen versierd met de weidse naam van „Laboratorium voor Pathologische Anatomie", maar de gevangenen noemde het kortaf de „Pathologie". De raarste dingen hadden zij daar. Een dozijntje geslachtsorganen in verschillende stadia van venerische ziekten; allerlei inwendige organen die, waarom dan ook, belangrijk genoeg waren om ze te bewaren;

kleine geprepareerde mummie-kopjes net zoals de papoea's hadden; geprepareerde stukken huid en, dat was wel het interessantste, een half doorgezaagde kop. Dat was reuze idioot wanneer je op het glas tikte. Eerst zag je een gewoon gezicht en dan draaide die kop langzaam rond en zag je die uitgepulkte achterkant. Maar het interessantste was misschien toch wel het hart van die verrader. Die werkte in de keuken, had goed te vreten maar speelde desondanks aanbrenger voor de S.S. Ze hadden hem, toen ze daar achter kwamen, op een nacht met zijn hoofd naar beneden, twee hoog uit het raam, laten vallen op een stenen vloer. Daar kon z'n kop, hoe hard die ook was, natuurlijk niet tegen. Plof, zo uit elkaar. Nou en uit diens body hadden zij het hart gepeuterd en op sterk water gezet. Het dreef gewoon in het vet. Echt het hart van een volgevreten verrader.

Zeg kijk eens! Is dat niet een reuze grap. Op de open borst van die Pool rust zowaar die kleine Joodse snijder uit Krakau, die zo vaak door die rotzak is gepest en opgejaagd. Kijk, hij ligt er met z'n oor op, net alsof hij luistert naar het hart van die Pool. Zie om z'n mond is een zachte, weemoedige glimlach. Wat zou hij horen? Wat zou dat hart hem te vertellen hebben?

„Op het moment dat ik die lorrie stenen over mij heen kreeg, op dat ene korte dodelijke moment, toen wist ik dat jij gelijk had, iedere keer dat jij mij met zo'n droevige blik in je bruine ogen verwijtend aankeek. Misschien wist ik het toen ook al en ranselde ik je daarom zo. Ik wilde geen ongelijk hebben. Ik wilde leven. Maar jij wist dat dit alles niet zou baten. Jij had gelijk. Nu luister je aan mijn borst en je gezicht spreekt niet van wraak. Nu zijn wij broeders. Broeders in de dood. Rust zacht, kameraad."

En de kleine Jood gaat door met glimlachen en zegt alleen maar: „Een goed mens ben je. Ondanks alles. God zegen je."

Ja, dat zegt hij. En hij denkt: Het zal je goed doen, dat ik het zeg. Waarom zal ik het niet zeggen? Even denkt hij dat maar, want dan dwalen zijn gedachten alweer af. Zij voeren hem naar Krakau, naar een kleine stad, ergens een smalle, donkere straat in. Het derde huis, dat is het. Hij treedt binnen en een meisje, een kind nog, met heel grote bruine ogen, springt hem blij om de hals. Een vrouw groet hem. Genegenheid, liefde is in haar blik. Er branden zes kaarsen. Zes blanke kaarsen, die een mild licht door de kamer verspreiden. Er zijn matzes op tafel. Ze zijn toegedekt met een zuiver wit servet. Er is wijn uit Palestina. En er zijn kruiden en mierikswortels die de tafel vrolijk kleuren. Het is Seideravond en vanavond zullen zij het brood der ellende

eten. Maar toch is het feest, want zijn zij niet bevrijd geworden van de slavernij. Ja Pool, wij eten wel het brood der ellende, maar wij worden bevrijd van de slavernij. Je begrijpt nu dat ik lach! Alles komt toch goed. Heb maar geduld."

Ja, dat denkt dat snijdertje uit Krakau. Voor hem is de bevrijding al gekomen en zij heeft zich weemoedig lachend om zijn lippen vastgezet:

„Heb maar geduld, klein dochtertje. Heb maar geduld, lieve vrouw. Alles komt toch goed. Zullen wij eens weer vrij zijn."

Maar wie is dat? Nee! Nee! Dat kan niet! Dat is niet waar! Jean Pierre, de jonge Parijzenaar. Dood! Hoe kan dat nu? Vanmorgen bij het ochtendappèl heb ik hem toch nog gesproken. En nu, dood! Hij was zo jong. Nauwelijks zeventien jaar. Jean Pierre! Kan een naam Franser klinken dan Jean Pierre? Vanochtend was hij nog springlevend. Ik sprak hem bij het morgenappèl. Hij knipoogde. Tegen de lachende lentezon of god weet waartegen. Hij vertelde mij, dat de Parisiennes nu wel gauw in luchtige blouses zouden gaan wandelen. En een brede, zalige lach gleed over zijn gezicht bij de gedachte aan al dat jonge veerkrachtige vlees dat zich onder die blouses zou spannen. En nu dood? Hoe kan dat nou? Waaraan is hij dan gestorven? Ik zie geen verwonding, geen bloed. Waaraan, waarom stierf hij dan? Het moet de lente zijn geweest. Zijn hart verdroeg die dikke, muffe, Duitse lucht niet. Het moest wel breken, kapot springen van verlangen naar de lentelucht boven Parijs. Toen het sprong, moet er een kleine vogel uitgevlogen zijn. Een kleine vogel die fluitend zijn weg zocht naar de terrassen op de boulevards en de parken in Parijs. Adieu, mon ami. Groet Yvonne, Claire, Yvette, Madelon en hoe al je Parijse vriendinnen ook mogen heten, groet ze van mij. Adieu, adieu!!

En daar is Otto Auer. Brave Oostenrijkse kameraad. Al meer dan zeven jaar in het K.Z. en de moed niet verloren, maar dapper gebleven. Otto Auer, die weigerde een prominentenpost in het kamp te accepteren, omdat hij meende in het Zweckkommando, dat smerige buitenkommando, meer voor de kameraden te kunnen doen. Trouwe, goede makker. Gisteren greep een lorrie hem. Zijn been werd vlak boven de dij afgereden. Hij was al doodgebloed voordat hem hulp kon worden geboden. Kijk daar ligt zijn been. Ze hebben het er naast gelegd. Zeven jaar! En nu?

„Laten wij gaan! Laten wij gaan! Ik wil er verder niet naar kijken. Ik wil het niet meer zien. Toe laten wij gaan."

„En die Pool dan? Die andere Pool?"

„Laat maar. Ik weet nu waar hij is."

„Waar dan?"

„Aan de galg."

„Weet je het zeker?"

„Ja, ik weet het nu zeker."

„Waarom kijk je dan niet? Waarom hou je je ogen gesloten?"

„Ik wil er niet naar kijken. Ik wil het niet meer zien. Toe, laat mij met rust. Ga! Ik smeek je: Ga! Ik wil geen doden meer zien."

Hij hield de ogen gesloten. Hij wilde het niet meer zien. Hij probeerde zich te concentreren op de kamer, op het bed, op de vrouw naast hem. Zij lag stil als in diepe rust. Hij hoorde haar zwaar en regelmatig ademhalen. Toch, dacht hij, slaapt ze niet. Zij slaapt evenmin als ik. Daarvoor ligt zij te stil, te onbewegelijk. Daarvoor is ook haar ademhaling te diep en te regelmatig. Zij suggereert mij dat zij slaapt, omdat zij hoopt dat ik ook ga slapen.

En hij kreeg een gevoel van grote dankbaarheid voor de vrouw. Hij merkte hoe de warmte van haar lichaam, dat vertrouwelijk tegen het zijne aanlag, hem beschermend omhulde.

Je bent thuis, zei hij tegen zichzelf. Je leeft nog. Je kan haar warmte nog voelen.

Hij draaide zich om, de ogen nog steeds gesloten. Hij ging op zijn zij tegen haar aan liggen, sloeg de arm over haar heen, zijn been over haar benen, legde zijn wang tegen de hare en klemde zich aan haar vast. Zij streelde hem en zei: „Lieverd."

„Lieverd," zegt zij. Het woord heeft zijn banale klank van overdag verloren en klinkt nu heel teder, Lieverd! Dat je zo'n woord gewoon kan zeggen zonder dat het sentimenteel klinkt. Of zou je het alleen 's nachts maar kunnen zeggen? Hij klemde haar vaster tegen zich aan en zij herhaalde: „Lieverd."

„Is het al licht?"

„Nog niet. Maar het zal niet lang meer duren. Er komt al rood aan de lucht."

„Is die galg er nog?"

„Ja. Hou je daarom de ogen dicht?"

„Ja."

„Als je je ogen dicht houdt, lukt het je misschien wel om te slapen. Hou mij maar vast. Heel stevig vast."

„Je bent lief. Erg lief."

JAVA, VREEMD EN VERTROUWD

Fragmenten uit brieven van J. C. van Leur

In het juli/augustus-nummer van 1956 publiceerden wij fragmenten uit door de jonggestorven begaafde geleerde J. C. van Leur in zijn Leidse studententijd geschreven brieven.

Het verheugt ons, dat wij deze publicatie nu kunnen voortzetten met een reeks fragmenten uit brieven, die door Van Leur aan dr P. J. Bouman zijn geschreven na aankomst in Indonesië. Zij zijn, door hun rijke inhoud, van een historische betekenis die ver boven het persoonlijke uitstijgt. Zij vallen ook op door de boeiende en diep-beleefde landschapsschildering — die te meer treft, daar Van Leur's stijl tot dusver als zijn zwakke punt gold, en één criticus van zijn wetenschappelijk werk — geen Nederlander — zelfs meende, „dat hij niet kon schrijven".

Zij zijn diep beklemmend doordat de schrijver, met zulk een inzicht in wat ging komen, zijn lot heeft voorvoeld.

De brieven sluiten af in februari 1940. Toen Van Leur hoorde van het bombardement van zijn geliefde Middelburg, meldde hij zich onmiddellijk als decodeer-officier bij de Marine. Bij de zeeslag vóór de landing van de Japanners op Java vond hij zijn einde.

Wederom maakten prof. en mevrouw Bouman een eerste selectie, waaruit de Redactie haar keuze deed.

Wij zijn beiden ten zeerste dankbaar voor de onvermoeibare nauwgezetheid, waarmee zij de moeilijk leesbare brieven van Van Leur voor publicatie hebben gereed gemaakt.

REDACTIE.

Toeloegagoeng, 3-1-'35

Dit moet de eerste brief worden van een lange reeks. Al te lang heb ik met het inzetten daarvan gewacht. Van wanneer was de laatste brief? Ik weet het te nauwernood nog; het was van boord. Het is haast niet doenlijk, als een aaneengeschakeld reisvervolg de tijd, ook daarna, te beschrijven. Verschillende Indische havens; een week voor Palembang, dan Batavia (waar we je brief ontvingen; hartelijk dank; het was een groet van het oud-vertrouwde te midden van veel vreemd-nieuws), dan de wondermooie spoorreis Batavia—Soerabaja, per eendaagse, A'dam —Thorn in afstand gelijk; dan Soerabaja; 30 November Kediri, toen per auto naar mijn standplaats: Toeloengagoeng. Toen opeens de rust van het kleine binnenplaatsje, in verhouding tot Kediri, residentieplaats, staande als Goes tot Middelburg; en Kediri tot Soerabaja, als

Middelburg tot Rotterdam. Een typisch land het regentschap Toeloengagoeng. In het Westelijk deel de 2500 m hooge Wilis, in het Zuiden het grillig gevormde heuvelland van het Zuidergebergte; in het Oosten de Kloet; daartusschen de vlakte, met de Brantas en moerassen; een spoorweg van Kediri naar Malang. Alles met provinciaal-Hollandsche (Zeeuwsche) afstanden, 30 K.M., 40 K.M. als grootste afstanden van af het middelpunt. In dit regentschap wonen ± 500.000 zielen. 2 Europeesche bestuursambtenaren (de assistent-resident en ik); hoofdzaak het Javaansche bestuur: regent-patih-wedono's-assistent-wedono's-mantri's-politie; onder dit alles het fundament: de massa, beheerscht door de dorpsbesturen. Door de ontvoogdingspolitiek is het zwaartepunt der bestuursvoering naar het Javaansche bestuur verplaatst en staat de regent onder de resident; de a.r. (en geheel en al de jongere ambtenaren) staan daarnaast; een zeer ingewikkeld stelsel van competenties en een goede dosis tact houdt a.r. en regent onderling gebonden. Daarnaast de gedecentraliseerde bestuursvorm van Java: provincie en regentschap als zelfstandige rechtsgemeenschappen treden daarin en daardoor op; geheele stukken bestuur zijn aan de provincie overgedragen (openbare werken, irrigatie); dan voorts de centrale landsdiensten; landrente; belastingen, Boschwezen. Een wirwar van competenties en werkingssferen. Ten deele wordt het B.B. weer ingeschakeld, ten deele niet. Hooger dan de bergen van Java zijn de bergen ambtenarij, die op dit impassibele land geladen zijn.

Je moet nog eens lezen Weber's karakteristiek der bureaucratie in „Wirtschaft und Gesellschaft". De Indische bureaucratie is haast idealtypisch. Als bij een logge langzame baggermolen draaien de kettingbanden, uit de maatschappij steeds nieuwe emmers purend; en in de lichters de geleegde bakken: de onverstoorbaar groeiende dossiers in de archieven. Van instantie naar instantie wentelt iedere zaak: alles komt terecht, door de eigenwettelijkheid van het stelsel. Voor iedere handeling is een instructie; iedere wijziging is met een document „belegt". Steeds de langzame pavane der ambtelijke stijl, de magie der formules en volgnummers, de allegretto's van kantteekeningen. Als een geweldige berg wacht mij deze bureaucratie met zijn bureaucratisch weten[1]). Het is niet iets om in een tel of drie onder de knie te hebben; terwijl veel toch zoo ontzaglijk onbelangrijk is. Dit alles moet in de komende maanden systematisch opgezet worden. En dan de taal! Geen woord Javaansch komt me over de lippen — helaas, maar: welver-

[1]) Als zodanig iets heel anders dan (wetenschappelijk gefundeerd geachte) „kennis" in het algemeen!

diende straf voor de sabotage van de taalstudie in Leiden.

Op Java geen „macht" meer van het B.B. „Diarchië" is het stelsel, hoezeer ook het aanzien van de B.B.-uniform nog hoog staat. Ik ben in streken geweest waar ik als een ridder te paard langs de weg reed, gevolgd door de Javaansche ambtenaren te voet en te paard; dan hield alle tegemoetkomend verkeer stil; ieder ontdekte zich 't hoofd, velen hurkten langs de weg (ik zat overigens dien dag voor het eerst van mijn leven te paard; reed toen 50 K.M. door de bergen; smart en ellende after all!). Of: we maken een tournée langs een slechte bergweg: een helling kan niet genomen worden: de dorpelingen van een nabijgelegen dorpje worden gehaald; twintig bruine lijven zetten zich achter de auto, in de rondvliegende modderstralen: onze wagen haalt de helling. Of: je bent uitgezonden voor een onderzoek naar een stuk grond, door Boschwezen aan het B.B. over te dragen, bij je aankomst het heele dorpsbestuur plus de opgeroepen dorpsleden (stemmende dorpelingen), je gaat op weg: tachtig menschen in ganzemarsch achter je; ter plaatse ben je de eenige die staat: de rest hurkt op de grond. Hoe moet dat 30, 50 jaar geleden geweest zijn! Dit geheel bevindt zich in ontbinding; maar de macht van deze traditie laat zich meten aan wat nu nog bestaat.

Op Java leer je de consequenties van de moderne koloniale bestuursvoering onder oogen zien. Ik moet wachten op de taal. Tot zoolang blijft het een land van niet-ontsloten beloften.

Het werk? Het is allemaal nog onbelangrijk, omgekeerd evenredig daarmee is het aanzien dat je uiterlijk nog steeds geniet. Een tournee hierheen en daarheen: bezichtiging van gronden die door Boschwezen aan B.B. worden overgegeven; hongersnood in een paar bergdorpen: de menschen eten blaren enkel. Op een dag met de plaatselijke arts en de gewestelijke arts (beide Javanen) met de wedono eenige honderden menschen onderzocht (ik nam de lichaamslengte op), verkiezing van dorpshoofden (ik zit met den betrokken wedono en de assistent-wedono in de Commissie). En zoo meer. Opgraving van een lijk voor Politioneele schouw; contrôle-tocht 's nachts, met de motorfiets, langs de patrouille-routen der Marechaussée; districtsconferenties, waar de dorpshoofden alle komen voor de Regent en de betrokken wedono. En achter dit alles weer: de zee van papier van het Java-regiem.

Alle verdere dingen? De Japanners, die precies op de strategische punten zitten? Keurige kerels, Engelsch sprekend, meest militairen (gegevens van onze contra-spionnage) die in onoogelijke inlandsche huisjes hokken en daar een winkelnering drijven; alles voor spionnage? In dit geval: de wegen die van de aan de Z.kust gelegen baaien van

Popoh en Prigi leiden naar het binnenland: vlakte van Kediri-Soerabaja (marinebasis van Ned. Indië!) *Aldus overal in Indië!* Langs de spoorweg Bandoeng—Soerabaja, bij de belangrijkste werken, zijn in totaal 400 Japansche „winkeliers", „fotografen", „barbiers", enz. gestationneerd; het traject is in blokken ingedeeld. Waarschijnlijk hebben allen springstoffen in huis om in het eerstkomende geval of emergency de baan te vernielen. Geen overdrijving!

S. ontmoette ik in Buitenzorg: echt in de sfeer van de Algemeene Secretarie. Belangrijk werk; geheel anders en belangrijker dan ons werk. Toch wil ik niet daarheen, voorloopig. Voorloopig hoop ik, de taal leerend, veel van land en volk te zien, na Java (waarschijnlijk 2 jaar) Celebes. Zoo mogelijk zal ik eerst zien, nog een dienst in de Vorstenlanden te krijgen. Dan zal het eerste verlof wel dáár zijn — misschien in de tweede periode zien bij een Algemeene dienst te komen, landrente, bijv. of op een departement. Dit alles zou moeten zijn om de Streberei genoegen te doen. Meeloopen in de plaatsing der hiërarchie tot 't einde lijkt me vreeselijk. Tenslotte moet het leven touristisch opgevat worden, onder verkrijging van het hoogste intellectueele rendement uit den dienst, hetwelk verweven dient te zijn met het hoogste intellectueele rendement uit de algemeene levenshouding en levenservaring; met wàt anders dienen we 't bundeltje lijfgoederen te vullen voor de reis naar het Niets van de Eeuwigheid?

Het dorps- en stadsbuurtenvolk arm, zoo arm! — Toeloengagoeng bijv. als veel streken van Java, onder maandenlange overstroomingen; deze zetten nu in (Januari-April). Groote strooken grond langs de Brantas en de zijrivieren, die van T'agoeng, de kali Ngrawa, komen blank te staan. Het gewas mislukt, de klappers sterven; malaria en dysenterie-explosies. Dit alles nog normaal, elk jaar terugkeerend. Als een blindverloren opruiïngsactie eens met volle kracht inzette — wat zou het resultaat zijn! Een ontzaglijke opstand van deze zesde en zevende stand! Het gouvernement jaagt en speurt achter de nationalisten en radicaal-godsdienstige agitatoren. Zulks met het verweer dat deze gezagsvijandige acties „de harmonische ontwikkeling" van Ned. Indië gevaar aandoen. Onzin: het gouvernement moet zijn eigen bloot en veeg bestaan verdedigen, staande houden en consolideeren. Aan „ontwikkeling" wordt momenteel überhaupt niet meer gedaan; en dan; waarin zou zij kunnen bestaan, zoolang een destrueerend kapitalistisch economisch koloniaal apparaat zijn werking volbrengen kan?

De onderwerpen: bureaucratie en patrimonialisme (de Weber'sche categorieën) kunnen hier op Java uitgebreid bestudeerd worden. Tracht

daarnaast de kennis omtrent Japan's structuur zoo wijd mogelijk uit te zetten. Dat zijn wel de brandende vraagstukken.

T'agoeng, 23-3-'35

In Middelburg is de herfst gekomen (de laatste Septemberdagen brachten de stille stervensstemming van zilver licht en grijze damp; ik heb dat nog gezien: het verdriet om dat te gaan missen, om de voorgoed afgesloten jonge jaren, teert nog in me) — de winter, met mistdagen, en dompe klokken — met open droog-lichte dagen en klare avonden, met heldere klokken? — en nu de eerste dagen met vochtzilte wind en warmer licht, damp en geur uit de grond — met klokkespel vol beloften van een lente en een zomer? — en in die tijd gingen hier de regenmaanden voorbij, macht der elementen en in de steeds gelijkvormige dagen: het geweldige klimmen van de zon, heet van acht uur 's morgens tot vier uur 's middags, stomme dagen, grootsch, maar missend al die nuances die de noorderlanden van jaargetij tot jaargetij en van dag tot dag kennen. Mijn vier eerste Indische maanden: persoonlijk vol teleurstelling en gerechtvaardigd verwijt; ik heb er niet van gemaakt wat er van te maken viel! Aan het zich inwerken in de bureauecratische machine moet ik eigenlijk nog steeds beginnen; evenzoo met het Javaansch. Vooral het laatste is funest: zonder kennis van de taal van het volk ga je niet begrijpend en onwetend langs alle dingen.

Het dienen hier op Java is geen plezierig ding. De ontvoogding en de taakverdeeling brachten de hoofdpunten van het bestuursbeleid bij het Javaansche Binnenlandsch Bestuur; de heele hiërarchie, de gewijzigde vormen (zeer besnoeid en vereenvoudigd) van het oud-Javaansche patrimonieel-bureaucratisch bewind: assistent-wedono's en mantri's-wedono's-patih's-regenten. De regenten staan onder de resident, de residenten onder de goeverneurs der provincies. De assistent-resident is geworden tot een soort gezantje van den resident bij den regent. De Javaansche groote is de belangrijke man in het gewest; de Europeesche A.R. een diplomatiek ambtenaar, dwarskijkend, speurend, bemiddelend, advizeerend, in rang en uiterlijk geheel de mindere van den regent. (De regent in zijn vorstelijke kaboepaten, zijn aanzien en macht als volkshoofd-hoofdambtenaar, Hoogedelgestreng.) De controleur en adspirant-controleur hebben evenmin een bestuurstaak, doch zijn feitelijk de gezantschapsattaché's; post van uiterlijk aanzien misschien, doch eerebaantje zonder bevoegdheden.

Het dagelijksch bestuursbeleid, bestuur, politie gaat geheel door de handen van het Javaansche prijaji-corps; de positie der Europeesche ambtenaren is secundair — hoezeer ook de prachtige Javaansche hoffelijkheid met al haar diplomatie dit verheelt.

Het Toeloengagoensche is oud-historisch land: zuidelijk deel van het oude rijk van Kediri (Daha), deel van dat van Madjopahit. In de vlakten zoowel als tegen de majestueuze berghellingen van de Kloet, om de Oost als de Wilis, om de West, liggen de resten van tempels en kluizenarijen. Ook de heuvels van het Zuidergebergte dragen resten op de toppen. En daarachter (nú nog is die streek wild land, met bantengs, wilde varkens en panters — met arme gehuchten, waar alleen enkele rijken huizen met pannendaken hebben) de machtige Indische Oceaan, met zijn heilige heuvels en grotten, verblijfplaatsen van de Njahi Loro Kidoel, de godin van de Zuidzee; de huizen in het Toeloenagoensche, zekerlijk althans de huizen van ambtenaren en hoofden-in-de-oude-trant, staan met het front naar het Zuiden: naar de zee. Overweldigend die zee, op rotsen en zwaarbeboschte heuvelvoeten loopend in een felle dofdonderende branding.

Zoo trekt het land en lokt de geschiedenis (een van de eerste dagen kregen wij van de repatrieerende Mevrouw Fruin—Mees een prachtige verzameling tijdschriften van het Bataviaasch Genootschap en het Koninklijk Instituut — een kostelijk geschenk en een waardige Aufforderung zum Tanz!). Of ik de energie èn de kunde: het ordenend-begrijpend-doorzicht èn het geheugen bezitten zal om dit te kunnen beginnen en doorvoeren? Het werk: de stupide bureaucratentaak met zijn belegt-zerstückeltes Denken blijft daarnaast mèt al zijn moeilijkheden, die een heel eigen geestestrant vergen. Mannen als Liefrinck, Westenenk, Meyer Ranneft, beheerschten dat tezamen.

De samenleving verder is hier sterk Indo-Europeesch — los daarvan staat de Javaansche prijaji-kring, anders, beter en zuiverder dan al die Europaeiden (de term is van de oude dokter hier, een Fries, Amba), die wonderlijke groep der kleurlingen, aan wie de Indisch-politieke toekomst lijkt te zijn, met hun sterke I.E.V.-organisatie. Schande genoeg misschien: tegenover de Indo-Europeaan ga ik met zooiets als trots mijn Nederlanderschap dragen. Maar geen groep is zoo machtig als het I.E.V.; wat een ommekeer in de Nederlandsche politiek in fascistische richting hier in Indië zou uitwerken, waar de N.S.B. met het I.E.V. nauwe verbindingen schijnt te willen aangaan, waarbij mogelijk de sterke macht van de georganiseerde katholieke hiërarchie zich zou voegen — welk Europeesch regiem dan de koloniale politiek zou moe-

ten onder oogen zien (de politieke ideologie en de dragers van 1918 gaan hun laatste gang, de „ethische politiek" verdwijnt) kan men slechts vermoeden.

We ontvingen onlangs de Geschiedenis der Lage Landen en Machten van deze tijd. Ik was er trotsch op, te zien hoe veel van de Romeinsche lijnen vroeger door mij al werden opgemerkt. Tenslotte blijf ik tegen deze marxistische visie bezwaren hebben: nuttig en noodig is ze als werkhypothese, als groot weefgestel der gebeurtenissen, maar al het verdere is dat massale verloop onderling der causaliteitsreeksen waarin factoren van milieu en persoon naast zuivere toevalsconstellaties gelijkelijk een rol spelen, een net, zoo dicht dat het in feite vrijwel onontwarbaar is. *Disposities tot iets:* dit lijkt mij het verste, waartoe men gaan kan.

Toeloengagoeng, 14-5-'35

Het minderwaardigheidscomplex is hier monstergroot gegroeid. Gegroeid ook onder invloed van het ellendige vergeten hier onder deze woedende zon. Het vergeten is afschuwelijk. Waar vroeger vederlicht met vingerwaaien de gedachten kwamen, moeten ze nu moeizaam als uit een diepe modderput omhoog gewonden worden.

Ontstaat de malaise door een divergentie tusschen eerzucht en kunnen? Is mijn eerzucht werkelijk groot? Ik geloof het niet. Met een kleine papieren vaan, die tijd tot papieren leven met de wereld laat, ben ik tevreden. Met dit werk hier in Toel.Ag. ben ik geenszins ontevreden. Het betreft altijd nog een gebied ter grootte van Noord-Brabant, met 660.000 inwoners waarover de (hoezeer ook gehavende) bestuurszorg van den ass. resident plus ondergeteekende dient te gaan, met een veelheid van ambtenaren en diensten, economische bewaking, politie, bestuur, te wier opzichte de enkele Nederlandsche Java-ambtenaren een soort diplomatieke survey hebben toe te passen: controleeren, diplomatiek rapporteeren eventueel, met nog steeds de mogelijkheid om uit de machtstraditie van vroeger te putten. Wat mij dag aan dag verbittert, is mijn onkunde: mijn eenvoudige juridische onkunde vooral, daarnaast mijn economische onkunde, zoodra het gaat om hanteering van richtlijnen door de statistisch-economische centrale bureaux gegeven. Wat doet het er dan toe te weten dat er een groot intercours was in 1496, wie Wang An Shih was, dat de abdijen van Fulda en Echternach grondbezit op Walcheren hadden, dat daar in 1777 een psalmoproer geweest is en dat oud-Venetië tal van Byzantijnsche vormen in haar stadstaat-organisatie droeg?

Kitsch! Het is bovendien geen *diep* weten. Max Weber was van huis uit een goed jurist; was economisch-technisch goed onderlegd (getuige zijn Elbische enquête en zijn beurs-tractaat), was bovendien thuis in de Sacred Books of the East, in Gregorius, in Taine, in Jesaia en Dostojewski.

Word niet boos om dit alles. Jijzelf bent een van degenen aan wie ik mij tracht op te houden. Ik klaag dan ook mijn leed niet, zoek geen troost, tracht enkel maar vast te stellen. Daarom geen antwoord hierop: enkel wat goed nieuws uit Middelburg over jullie en over het werk en den tijd ten antwoord! Ik ga even onder de boomenlaan van 't Molenwater; avondsche stilte; klokken van Lange Jan. Ik kan me *bedrinken* aan die simpele herinneringen van mijn besten tijd.

Toeloengagoeng, 20-7-'35

Het is hier goed — dit ter geruststelling — het is alles nieuw en het pakt. Maar vreemdeling zijn en blijven we hier. Empirebuilder, mijnentwege, maar aan 't eind: een stille haven, afgeloopen ebwater, zilte geur, buiten de stroom en boven je op de kade het carillon van de stadstoren.

Indië verkeert, voor wat de Europeesche groepen der samenleving betreft, in roering door de ophanden zijnde komst van Mussert. Aangezien de Europeesche „samenleving" zijn leden bij honderden tellen laat (breede Indo-Europeesche groepen blijven er buiten onder de discipline van de machtige politieke Volksraadspartij: het I.E.V.) en de vergaderingen in de societeiten gehouden werden of althans de publieke meening zich in de societeiten vormt, de hitte en het arsenicumbier iemand's gemoederen spoedig ontvlammen doet (ernstiger: omdat de Europeesche samenleving in zijn groeps-meeningsvorming als groep niet door anderen wordt gecontrarieerd, en zeer weinig gedifferentieerd is), is het al roering wat hier is. Motto (bij navraag): we moeten klaar zijn als Mussert in Holland de omwenteling volbrengt. In ernst! Het geheel komt mij belachelijk voor. . . .

En dan Indië! Een nationaal-socialistische beweging die omsmelting en hersmeding van een *volksgemeenschap* („Volksgenooten"!-) wil, is in Indië uiteraard een onmogelijkheid. De groep van Indische Nederlanders (Indo-Europeanen) zijn (I.E.V. sociale kansen, verdediging sociale positie, baantjes: leger, B.B., administratie) sterk op Indië georiënteerd. En de Nederlandsche groep omvat ambtenaren, vrije beroepen, middenstanders (luttel!), ondernemers en leidende em-

ployé's; daarmee is niet veel volkseenheid te bouwen. Een nationaal-socialistische beweging zou dan waarschijnlijk ook wel uitloopen op een koloniaal-conservatieve reactie, thans in dit land gevaarlijker dan ooit. En dan: In dit geweldig groote land met 60 millioen Indonesiërs zijn eng-Nederlandsch-koloniale (allereerst natuurlijk: economische en baat-politiek!) belangen niet primair. Primair is de bestuurszorg over het Groot-Indisch rijk. Dit zal voorshands enkel kunnen geschieden door een straf autocratisch regiem van ambtenaren (bestuurs-, geen bureau-ambtenaren!) en Indonesische leidende „bestuurs"-aristocratieën (regenten, zelfbestuurders, zelfstandige inheemse verbandenorganisaties: zie de komende bestuurshervormingsplannen-Visman). Voor een nationaal-socialistische beweging is geen plaats. Economisch bovendien verwezenlijkt het tegenwoordige regiem stap voor stap een ordening, ordening uiteraard in een koloniaal-kapitalistisch apparaat van export-investatieland anders dan in oud-kapitalistische landen overzee. Het heele geval Mussert hier is een zeepbel, en, voor zoover reëel, schadelijk, zooals een spattende zeepbel de oogen kan schaden.

Buitenzorg, 18-12-'37

Ademloos te volgen is de ontwikkeling der zaken in Oost-Azië. Speciaal de vervorming van het kapitalisme in Japan; tegelijk (deze ontwikkeling tendeerende naar het terugdringen der groote oud-feodale familietrusts) de expansie van het staatskapitalisme in Mantsjoerije en Noord-China en tegelijk de weer verscherpte activiteit — onder de concurreerende impuls der Marine — van de Japansche kolonisatie-maatschappijen in de Zuidzee (Nanyo Kehatsu Kaisha, Nanyo Takushoku Kaisha, Taiwan Takoshuko Kaisha) groote investatie-activiteit, in de mandaatlanden, Zuid-China, in Indië — met verdere voelarmen naar de Philippijnen en Siam; dat alles gedurende den oorlog. Het is een geweldige krachtsontplooiïng. En daartegenover aarzeling van Rusland, aarzeling van Engeland en Amerika. Engeland *moet* wellicht aarzelen onder de huidige omstandigheden; en later ingrijpen, als Japan uitgeput is door het vernietigen van China? Het programma Leith Ross is vernietigd. Met Hainan als Japansche marinebasis is Singapore de eerste stelling van het Empire[2]). Alles vertoont in de verte trekken van

[2]) Er schijnt een groep in Engeland te zijn — hoe sterk? — de gepensioneerde generaal Jan Hamilton trad onlangs als woordvoerder op — die Singapore zou willen opgeven als maritiem centrum en dat zou willen verleggen naar *Ceylon*. Singapore zou dan alleen de voorpost blijven.

gelijkenis — met alle voorbehouden van technische verschillen — met de koloniale oorlogen der 18de eeuw. Maar zulke dynamische wereldpolitiek met eigen oogen mee te maken zijn menschen als ik, die in 1918—1921 nog kinderen waren, nog niet gewend.

Er zijn, zoover ik zie, geen symptomen die duiden op een overspanning of een collaps van Japan. Wint het deze zaken, dan is de suprematie in Azië voorgoed gevestigd.

Ik heb geen enthousiaste bewondering voor Japan; maar wel is het goed even te overdenken wat hier sinds de jaren 1850 werd gewrocht. Het moderne kapitalisme technisch geheel overgenomen, organisatorisch, militaire organisatie, bestuursorganisatie, een imperialisme, sterk en onverschrokken — een kolonisatie-capaciteit die die der Europeesche volken overtreft door de mogelijkheden der individueele kolonisatie in de tropische landen, waar aldus kernen van het steeds zich samenhoorig voelende volk in den vreemde worden gevestigd. In de diepste desa's heb ik de Japansche toko's gezien; Javaanse huizen, als alle andere, het zelfde weinige comfort, handel met de boeren over de toonbank en op de erven (opkoop van producten), bamboehuizen met leemen vloeren, maar in die huizen couranten en tijdschriften, prenten en foto's, *besef van deelgenootschap van het volk en het Rijk in het Noorden, scherp politiek besef.* De meeste dezer lieden als reservisten militair geschoold. Economisch begrip door *bewuste* inschakeling in hun handelsreeks: Japansche opkooper, Jap. transporteur, Jap. handelsfirma-exporteur, Jap. scheepvaart-vervoermaatschappijen.

Alle vragen van de komende maanden lijken mij zich samen te trekken in de eene vraag: Wat zal Engeland doen? Het lijkt onheilspellend, als het *niets* zou doen!

Buitenzorg, 16-3-'38

De Multatuliana die ik met Du Perron hoop uit te geven[3]) betreffen — voor wat mij aangaat — de stukken welke geleid hebben tot het G.B. van 11 December 1856 no 17. Het besluit zelf is gepubliceerd door Hasselman in de Gids van 1910, II en opnieuw overgenomen, door Du Perron in „De Man van Iebak", 316-320. De „ingewanden" (aldus de onsmakelijk technische term hier ten kantore) van dit besluit bleven in het archief. Ze omvatten: de verhooren der klagers, rapport nopens den staat van den Regent van Lebak, rapport nopens

[3]) Du Perron's vondsten komen uit het Landsarchief en gaan over de Menado en de Ambontijd.

Bantensche toestanden in het algemeen (van den Resident). Alles zeer interessant. Bovendien nog met dit bijzondere puntje voor de Douwes Dekker-geschiedenis, dat de beroemde „Lijst van gestolen buffels" (Minnebrieven, Garmond-editie deel II, 103-104) blijkt overeen te stemmen met de lijst van verhooren der klagers. Voor den Djaksa van Lebak. Een en ander naar het mij voorkomt een sterk bewijs voor de theorie dat D.D. als A.R. van Lebak slachtoffer werd van de intriguestrijd tusschen der Lebaksch-Soendaneesche regentsgroep en de Javaansch-Bantense ambtenaren, onder leiding van den djaksa. Hetzelfde lijstje dat deze justitie-ambtenaar D.D. presenteerde (en dat in de Havelaar en later een der resultaten wordt van de nooit gehouden inspectietochten en der imaginaire klagers via het beruchte „ravijn"), strekte tot grondslag aan zijn verhooren; zijn doel: de demang van Parang Koedjang weg te werken, gelukte volkomen! Maar de fantast D.D. in wiens onrijp, onevenwichtig koloniaal machts- en humaniteitsideaal deze kiem werd gelegd, ging er, in een Don Quichotische molenstrijd tegen de Regeering en het beproefde beleid, mede ten gronde.

Heb ik je geschreven dat we eenige tijd geleden een pelgrimage gedaan hebben naar Lebak (Rangkas Betoeng)? Met den kleinzoon van den R.A.A. Karta Nata Nagara, den regent van Lebak ten tijde van Multatuli. Die kleinzoon, R. Sastranagara is een voortreffelijk prijaji; thans wedono kotta Bogor, — op twee erven na onze buurman, hier op de Parkweg — met een interessante loopbaan. Hij is o.a. een der eerste wedono's-politie van Boven-Digoel geweest; een man, voorts, met veel interesse, plaatselijk voorzitter der P.P.P.B., iemand die naar Bali ging ten tijde van het congres van het Java-Instituut en zoo meer. Beter gids is wel moeilijk denkbaar. Een mooie tocht; eerst door de oude particuliere landen bewesten Buitenzorg, rijstschuur, overvolle zware terrassen-velden; dan de wilde bosschen-eenzaamheid van Z.O. Banten, het land van Lebak. Het graf van Karta Nata Negara, op het moskee-erf, nog niet „gerestaureerd" (= gecementeerd) doch een typisch gehouwen maesan. Nu nòg drukt de wilde eenzaamheid van deze streek (al was het luisterrijk, in een bewogen dag van wind en zware Westerbuien, die heuvellanden met goud en brons en smaragd en violet van eindelooze bosschen te zien). Ik ben weer iets dichter gekomen bij de sfeer van de Max Havelaar. Plaatselijke kennis is onontbeerlijk! Dit is naar mij dunkt een der groote fouten van de Multatulistudies van Saks. Saks kent Indië niet. Daartegenover staat Du Perron, echte Indische jongen, zeer sterk in al zijn argumentaties (in het bij-

zonder in de appreciatie der vergiftigingsvrees van D.D.). Een der sterkste staaltjes van Saks' onkunde — op zichzelf stellig onbelangrijk, maar teekenend voor de visie op het geheel — is pag. 308 onderaan, van „Douwes Dekker": de kennis omtrent den loop van de groote postweg. Hoe wil zoo iemand de Bantensche en Indische wereld vatten? In verband hiermede wil ik de verhooren in het Lebaksche onderzoek ook in het Maleisch — de taal waarin ze gesteld zijn — publiceren, met de toelichtende noot dat van een ieder die zich met Lebaksche zaken bezig houdt, verwacht mag worden dat hij althans op de hoogte is van de algemeen bestuur- en verkeerstaal van Indië. Dit voor Saks en consorten.

Buitenzorg, 27-3-'38

Dit is een van die ochtenden in de eerste hoogten van het voorgebergte, uit duizenden. In een zilvergrijze morgen de verre bergen brokkig als juweelen, amethyst en zwaardonker violet; een langzaam voller wordende gouden zonneochtend, met koele zachte wind waarin de hooge boomenlanen deinend ruischen; geuren van bloemen, lauw en diepgekrenkte leemen aarden, na dagen van aanhoudende, felle regen, diepazuur en eindeloos wijd de lucht; bloeiende boomen met vloed van roode bloemtrossen over de kronen; vlammend roode heesters voor mijn raam; oudgroen als van eiken, over volle kanarilaan; vogels, vlinders; als een stille ochtend op een buitenhuis; het kleine gerucht van het menschenbeweeg op de weg; roep van venters, geklepper van een ambachtsratel, de hoorn van den vleeschverkooper. De wind in golven aanlopend, wiegend in de boomkruinen; flitsen van licht, vlammend goud, op langzame bewegende palmenwaaierkronen, statig hoog.

De eerste ochtenduren verdaan met het bezien van het prentwerk van Rach, de 18de-eeuwsche teekenaar van Compagnies Batavia en ommelanden. Dezelfde volle lichtweelde van de sepiaprenten hangt buiten het huis; de eigen bergsilhouetten zie je vanuit je stoel. Het oostersche leven zie je in ongewijzigde resten voor oogen.

De ochtend gaat verder. Statig en geluidloos in de verte werkt de lucht om de bergen; uit het azuur dampen grijze nevelstrepen, wolkvlokken groeien tegen de goudig-groene hellingflanken; de eerste zware schuimend witte koppen, met dieperhangend grauwende buiken torenen zich om de top in een langzame wenteling, de buien van de middag aankondigend.

Op het erf liggen de bediendenkamers oker onder oudrood laag

afloopend pannedak; klein geluid van getimmer en de langzaam voortkruipende scherpe geur van klein houtkoolvuur uit de kookpotten; duiven; het ruischen van de leiding achter het erf in een kleine val omlaag, spint zacht ononderbroken door deze kleine geluiden.

Het zijn ochtenden waarin het leven en het land hier op zijn best zijn. Ze zijn als poorten naar het begrijpen en aanvoelen van de wereld hier. Op die oogenblikken verlang je niet naar de ochtendstilte van de Abdij, de klokken van de hooge toren, het klokkenspel in de morgen, de samengebouwde hooge gedrongen volte van de steenen stad, maar zijn krakende wiegegang van de pikoelan's en een doffe roffel van de gebedstrommel, de kleine volle velden met gewas en vloeiwaterspiegels terzelfder tijd, de lage bamboehuizen en de open wijdte van het verre land, met de bergen altijd het zicht afsluitend, even bevredigend en even stimuleerend voor werk en denken.

Ook de Walchersche lente had diepblauwe luchten, ook Florence. Maar niet zoo intens eindeloos diep-azuur, donker-azuur als de open Indische zonmiddag. Fluweel omhoogstaand naar het Zuiden en Oosten, verglanzend in een vloeiend blank zilver naar de zonkant. Licht druipt van de hooge boomen, de trossen van de kronen zijn als overvolle trossen van goudrijpe zware vruchten. Zwaar, weelderig, lichtdoordrenkt; weerschijn van die donkere hemel op de aarde; gouden boomen. En uit het verre lage Oosten groeien wolken, glanzend roodend goud, — zooals ook geen Walchersche lente ze ooit gaf op volle dag. Bloemoverschermde boomkronen, geuren, vlinders, vogels — een lichte koele wind van de bergen, ruischen van water.

Dwaasheid om de tropenzon onbarmhartig te noemen. In de lage vlakten grootsch in zijn allesbeheerschende macht, met de regen en de voorttrekkende winden, over de vruchtbaarheid van de aarde. Grootsch en lieflijk tegelijk hier in de eerste glooiïngen van de hooge bergen, meester over de wolken en de bosschen die het levengevende water brengen. Grootsch voor alles in zijn allesbeheerschende regelmaat, die de natuur en de natuurkrachten machtig doet zijn en de menschen en het menschenwerk onaanzienlijk. Iets als dit moet Leitmotiv voor een Indische geschiedbeschouwing zijn.

Buitenzorg, 30-3-'38

Vanmiddag, in de namiddag, na werken op 't kantoor, aan het hooge wijde open raam op het Westen, met het breede uitzicht op de Salak en de Bantensche heuvels, viel plots de avond. Het licht wegwiekend

om een heuvelkam, roodviolette schaduw zich spannend over de streek, waarin alle groen versomberend tot bemost grauw; rook van de erfvuren in de dorpen optrekkend, gejoel van vrije menschen in den avond; en overal, over dorpen en velden spinnend, het ruischen van de rivieren in hun diepe beddingen. Tegen de hogere bergflanken met ruige bebossching, een dampig licht opgolvend, traag, groeiend in roodende glans al van olie-ig licht. Een einder, in het midden-westen zich samentrekkend in rood en roomig geel, scherpe violette lijnen van de rijen heuvelkammen daaronder. En hoogerop, omhoog van de hoogste toppen van de bergen een ijle lucht in klaar, licht zijden groen.

Buitenzorg, 3-4-'83

Met Paschen hoop ik de Slamat, Midden-Java, 3400 M. te beklimmen. Alleen zoo mogelijk, d.w.z. met één koelie; een bezwaar is, dat boven de 2000 M. geen water meer is, zoodat dat meegedragen moet worden. Het lijkt een goddelijk vooruitzicht, twee, drie dagen alleen in de volmaakste, ongereptste stilte, alleen met de bosschen, de wind, de zon, de wolken, de nevels en de sterren. Ongelooflijk grootsch is dat eenzaam zijn in de tropenberglanden. Ik heb er de goddelijkste herinneringen aan; het is een sfeer, die oproept tot fantasieën van zoo eigen karakter, het is een wereld, zoo verschillend van die der tropenvlakten, die je in alle pracht in de verre dampuitzichten beneden je ziet. Het urenver aanruischende golven van de wind door de tjemarabosschen, het doffe werken van de diepe kraterputten, de macht en de heerlijkheid van de zon en wolken daar boven!

Het is weer Zondag, zooals die, hiervoor beschreven; weer zijn de roode bloemheesters, hoog voor mijn raam van donker rood, als ossenbloed, met het klimmen van de zon tot loodrecht beschenen goudoranje lichttassen, in een wit zilveren lucht veranderd. Er zijn dagen, dat het leven goed is, geleefd te worden. Ze zijn zeldzaam; wonder boven wonder schijnt voor mij zoo'n tijd weer begonnen te zijn.

Buitenzorg, 21-4-'38

Paschen bracht geen bergtocht. De Du Perron's logeerden bij ons. Het was even amusant als verkwikkend en leerzaam. Hij is een groot acteur, ongeacht of hij Boutens, Slauerhoff of Malraux of een Montmartre-bohémien tot voorwerp kiest. Daarbij van een belezenheid in moderne Europeesche letteren en van een scherp, klaar, tegelijk nuchter

en bezield kritisch kunstenaarsvermogen, dat het vaak werkt als een prikkel van champagne. Daarbij als „Indische jongen" (je kent de term?) met liefde, kennis en belangstelling voor Indië vervuld. Het schrijven van de „groote Indische Roman", de weergave van de 19de—20ste eeuw (denk als je wilt aan Balzac, aan Zola, aan Galsworthy; doch eerder aan een wederopnemen van het werk van Daum) heeft ons beziggehouden. Ik heb een leven van Slauerhoff gehoord, aangrijpend in hooge mate. Al met al een genot!

Buitenzorg, 16-5-'38

Ik schreef je al over de plannen voor een Indische bibliotheek onder leiding van Du Perron. Het Java van de midden 19de eeuw is ondanks Cultuurstelsel, etc. zoo aantrekkelijk in zijn fraaie gesloten eenheid van Patrimoniale ambtenarenstaat; ridderlijk ambtenarenideaal; gebondenheid van cultuur; landelijke hofbeschaving. Er is zooveel van te maken! Waarbij ook niet dient te worden vergeten dat omtrent het Java van het Cultuurstelsel de liberale historici en politici een goed ingeheide legende hebben weten te bevestigen, n'en déplaise Gonggrijp.

Temidden van wat er ter wereld gebeurt, is het eigenlijk een vluchtgebaar, om geschiedenis te willen schrijven en denken. Voor jullie is de oorlog drie dagreizens sporens weg, voor ons een week varen — en op welke schaal! De verwoestingen in China zijn ontzaglijk; eigenlijk wordt heel het oude cultuurbezit der Chineesche stads- en tempelbeschaving thans vernietigd. Opoffering aan menschenmateriaal, combattanten en non-combattanten zonder weerga. Las je al Pearl Buck's vertaling van de oud-Chineesche roofridderroman onder den titel „All men are brothers"? Zeer aan te bevelen; even lumineus als Joinville of de Canterburry Tales! Ik ben weer terug op de historie; ze is niet van je huidig leven te scheiden.

Buitenzorg, 27-5-'38

Gister ook de prent van Ina Rahusen ontvangen. Hartelijk dank! Het is een groote vreugde elke strekkende meter van het stadsoppervlak na te speuren. Ik heb nog maar 2 of 3 nieuwe huizen ontdekt, waarvan een, achter het voetbalveld bij de plaats van de voormalige Montfoortsche Toren bepaald storend moet werken. Overigens; alleen vreugde en weelde van herinnering! Ik word altijd zwijmelend van groote historische verbeeldingen bij het ingedachten wijlen bij Zan-

denburg, de Haven, de Dom; Bourgondische, Schotsche en Fransche vaart, Habsburgers, Erasmus, hooge kraken, logge karaveelen, lange ruiterstoeten, valkenjacht, burgerdeugd en magistratentrots — dat alles nog levend te voorschijn te halen uit de filigrane gevelprofielen van de Gothische huizen, de zilte geur van het eeuwig trekkend getijdewater en de verre wester-duinverschieten langs Zandijk. Over de historische roman en zijn berechtiging nog gister een groot debat met Du Perron. Hij ontkent de ratio van de minutieuze historische weergave, van de sociologische voorbereiding. Toch zal, zoo eenigszins mogelijk de „groote Indische roman" die historisch zal zijn, zal moeten zijn, als 't aan mij ligt, goed historisch geoutilleerd worden.

Ik herinner me mijn vrije Zaterdagmiddagen van Walcheren. Maar wat is dat vergeleken met een Zaterdagmiddag in de Indische bergen! Wijdheid van luchten, uitzichten over verre vlakten, honderden kilometers in één blik overzien; de weelde van de volstrekte eenzaamheid, met alleen de wind en de bosschen, de weelde van zonlicht en avond in ondoordringbare ravijnen, van het grootsche spel van wolken torenend om 3000 M. hooge toppen; meer kleuren in luchten en wolken, meer macht van wolkenstapelingen, meer rijkdom van overweelderige zware bosschen, van wijdheid van verre vlakten in één uur, dan in Holland in een jaar! In de avond de Gedé in grijze nevels weggaand, in een verstilde rust: sterren ten Noorden, een laag ver hevig onweer in het Zuiden, boven de Indische Oceaan, de Wilis met zijn vier gekartelde toppen violet boven een gouden aarde, diepe kleine driftige beeken naar omlaag in de ravijnen, grootschheid van die machtige berghellingen zonder spoor van menschenhand, weldadige kleinheid en rust van menschen in eenzaamheid. En dan — na twee en een half uur dalen: en dat is Java — eenig in zijn verscheidenheid ook als cultuurland — op 700 M. de comfortabele bungalows, een rust bij vrienden, thee en een gesprek en een auto naar omlaag naar Buitenzorg, half uur rijden. Langs stille dorpen, onder de dreun van de gebedstrommels, langs winkels en buitenhuizen, langs stoeten vrachtkarren en eindelooze processies vrachtdragenden. . . .

Buitenzorg, 25-8-'39

Ik weet niet of dit briefje na de zesdaagsche luchtreis nog een Europa-in-vrede bereikt. Ik kan het nauwelijks gelooven. Ik heb het gevoel ten afscheid te schrijven. Wonderlijk: wellicht dat èn Nederland en Indië staan voor het beslissende uur van hun nationale bestaan:

wellicht beide voor hun einde. Een volgehouden Nederlandsche neutraliteit in Europa lijkt mij problematisch, zelfs al zou de situatie van '14 terugkeren. Nog problematischer is de toestand hier. Japan is onbetwist meester in O.-Azië: geen enkele Engelsche of Fransche vlooteenheid is aanwezig om tegen de ongebroken macht van de Japansche te worden ingezet. De vlootmachten van Nederland en Australië zijn secundair; zoo Amerika niet ingrijpt — en welke waarborg bestaat er dat zij het doen zullen? Zeer wel denkbaar is de neutraliteit van de Philippijnen door Japan geëerbiedigd! — zullen èn Hongkong èn Singapore vallen zonder veel verzet; Indië's neutraliteit wordt bij acties om deze laatstgenoemde basis automatisch geschonden. Een landleger van 30.000 beroepstroepen en 11.000 man militie; weinig zwaar materiaal, weinig voorraden, afwezigheid van alles wat lijkt op primaire industriëele voorzieningen. De „historische rechten" van 300 jaar geleden hebben geen beteekenis. Indië zou door Japan veroverd kunnen worden zonder dat het Japansche leger in beduidende mate daarmede bemoeiïng zou kunnen hebben. Ik heb nog eens nagelezen wat in Marianne Weber's biografie over de dagen van 1914 geschreven staat.

28-8-'14: „Denn einerlei wie der Erfolg ist — dieser Krieg ist gross und wunderbar". — En de oorlogsverklaringen: „die Stunde der Entselbstung, der gemeinsamen Entrückung in das Ganze. Heisse Liebe zur Gemeinschaft zerbricht die Schranken des Ich. Sie werden eines Blutes, eines Leibes met den andern, zur Bruderschaft vereint, bereit, ihr Ich dienend zu vernichten." Alle leugen, alle baatzucht alle vuile jacht op winst en macht, alle onthullingen na 1918 hebben niet kunnen beletten dat andermaal weer de oude garden met hun barbaarsche tooi en het gedreun van de heilige trommen de massa's zullen verblinden en bedwelmen. En waarschijnlijk met reden: het geldt ginds de afweer — waarschijnlijk te laat en waarschijnlijk zonder kans van slagen — tegen het Duitsche imperialisme; het geldt hier de afweer tegen de koloniale slavernij van een Aziatisch imperialisme. Arm Engeland, dat te groot en te zwak is, arm Nederland, dat zijn taak vervuld heeft zonder macht met het serene geweten van een ethisch gouvernement!

Binnenkort afstand te zullen moeten doen van alles: van de plannen, van het werk, van het leven zelf om ergens in een sawah in een brandende hitte onder de onverschillige klappers het einde te weten tegenover een Japansche boerenjongen die men niet verstaat, het is als in den afweer tegen de Hunnen. Arme Vrede, arme beschaving.

Buitenzorg, 20-9-'39

Eigen zorgen heeft men hier: Japan. Wie vertrouwt op Amerika's interventie in de Pacific?! Engeland kan Japan *maritiem* in Oost-Azië op dit moment niet slaan. Met een dekking van Rusland Noordwaarts en de Chineesche leger voor in het binnenland en het defensief, kan het naar het Zuiden stooten: de gouden droom van de in gevechtskracht nog volledig ongeschonden Japansche marine!

Het kan de ondergang van dit land beteekenen. En van de verdere Europeesche koloniale vestigingen. Het rad draait terug tot 1496. Waarom niet? De vooruitgang hebben we afgeleerd te hanteeren. Wezenlijke verschillen tusschen de samurai met zijn beide zwaarden en zijn wapenrusting van stroo en maliënkolder en een Japanner met stalen helm en gasmasker en een automatisch geweer bestaat er niet. Zoomin als tusschen onze brave vaderen met zespondskartouwen en ons.

In ernst: er is maar één ding: berusten en plicht doen. En ondergaan als het moet. Ik geloof niet, te zwart te zien, enkel reëel. Alleen bitter vraag je je af: wat heeft de rijkdom van de geest ooit betekend? Wat is de zin in deze zelfvernietiging? Waar is de kracht van het opbouwend cultuurwerk gebleven?

Het is om te duizelen. Een halfverdwaasde monomane behangersknecht. Een negatieve zelfvluchtexistentie. En nu over millioenen gebiedend en oorlog en dood in de hand houdend en verderf zaaiend. Een ideologie ontstaan uit die van '89, die de hand reikt aan een naoorlogsche wereldbeschouwing van onlust en zelfvernietigende onklaarheid. Het is te smerig. De gedachte dat voor Nederland de situatie 1809—1814 niet alleen historie zou zijn geweest. Het einde van het koloniale rijk zooals van 1811 tot 1816.

Irritant is ook de volslagen onaandoenlijkheid van het leven rond je, waar 90% niet weet van oorlog en Hitler en Japan, maar in de zon en het stof onder veel gerucht voortgaat met heel het kleurige kleine leven. Kwam hier morgen een ander bewind, wat zou het de lieden raken? Wat zou het de Indonesische grooten en notabelen raken, die zullen blijven waar ze zijn, immer nuttig in politiek en administratief opzicht. Hun latente loyaliteit is begrijpelijk.

Johan van Os

CONFLICT EN KRACHT

Zijn er dichters in Afrika?

De eerste negroïde dichter in de moderne literatuur is waarschijnlijk Poesjkin, op de wende van de 18de en 19de eeuw geboren te Moskou als afstammeling van „de Moor van Peter de Grote". Hij staat aan het begin van een der oorspronkelijkste en meest dynamische literaturen: de Russische. Eeuwen en eeuwen lagen de Russische steppen als een cultureel braakland tussen de oosterse en westerse culturen. Tot de komst van Poesjkin. Zijn lyrisch genie schiep de taal die zich in één eeuw tijds ontwikkelde tot een literatuur welke de diepste uitdrukking zou worden van het conflict der zich aan weerskanten opdringende culturen met de volkspsyche. Een onderdrukt volk en een brake aarde ontplooiden daar in verbijsterend tempo hun verborgenste mogelijkheden en brachten de westerse beschaving tot onrust en twijfel aan zichzelf. De Russische romankunst en de Russische filosofie deden onmiddellijk hun invloed gelden op het geestelijk leven bij ons.

Hier staan wij,
neergeslagen,
zweven tussen twee beschavingen,
vinden geen evenwicht,
wensen dat er iets gebeurt
dat ons de éne weg opstoot of de andere;
tasten in het donker naar een behulpzame hand
en vinden ze niet.
Ik ben het moe, o God, ik ben het moe,
ik ben het moe, in 't midden te hangen —
maar waarheen kan ik gaan?[1])

„Conflict" heet dit gedicht van het West-Nigeriaanse meisje Mabel Jolaoso. Een dichteres? Zijn er in Afrika dichters? Er zijn begaafde Afrikanen die zich bewust worden van hun situatie en hun eigen wezen: het conflict tussen de Europese civilisatie en de Afrikaanse moederbodem aan de ene kant; de ongebonden levenskracht van hun eigen ge-

[1]) De geciteerde verzen zijn ontleend aan de pasverschenen Anthologie „SCHWARZER ORPHEUS" (Carl Hanser Verlag, München).

schiedenisloze persoonlijkheid anderzijds. Daarbij komt de zich uit het oosten opdringende Arabisch-Mohammedaanse cultuur die een statische, diepgaande invloed op Afrika blijft uitoefenen. De beste Afrikanen van nu voelen zich gedreven actief deel te nemen aan dit conflict met inzet van hun temperamentvolle persoon. Dit betekent een geestelijke strijd om de ontwikkeling van een volk. De Afrikaanse dichters van het ogenblik zijn volksleraars, politici, profeten, evenals de Russische der 19de eeuw. Hun poëzie is bezwerend, dwingend; hun gedichten zijn profetische toespraken, rhetorisch uit noodzaak en drift.

Wie mijn gedachten koopt
koopt geen honingpot
naar allemans smaak.
Hij koopt het snoeven
van millioenen zielen
die hongerig, naakt en ziek
begeren, eisen, wachten.

Wie mijn gedachten koopt
koopt geen valse schijn
van goden en orakels,
Hij koopt de gedachten
van een rusteloze jeugd
die tussen culturen
twijfelt, vraagt en kiest.

Wie mijn gedachten koopt
die koopt de geest des tijds:
een onuitblusbaar vuur.
In alle edele harten
die lijden, licht het op.
Het weerlicht over de aarde,
vernielt en loutert.

Dergelijke uitingen, zoals deze van Dennis C. Osadebay, vindt men tussen zuiver poëtische verzen, pamfletten, geïllustreerde tijdschriften, sociale romans en opgetekende volkssprookjes: de eerste documenten die de jonge Afrikaanse literatuur ons voorlegt. Wat zal er worden uit deze geladen lyriek, uit deze vruchtbare aarde, uit dit onderdrukte volk? Zal het een zelfde verrassende ontwikkeling te zien geven als

het ontwakende Rusland? Alle voorwaarden daartoe zijn aanwezig. In Rusland waren de opheffing van de lijfeigenschap en de sociaal-economische omwenteling de voorwaarden tot de vrijmaking van de geest. De emancipatie van de Afrikaan zal ongetwijfeld het uitgangspunt zijn van een eigen Afrikaanse cultuur.

Uit de kiemen die tot ons komen, kunnen wij misschien al de geaardheid van deze cultuur vermoeden. Zeker is, dat zij in belangrijke mate van de westerse zal verschillen. Wellicht zal zij de vervulling betekenen van onvervulbare verlangens in onze beschaving, zoals het Russische geestesleven antwoord gaf op ons verlangen naar mystiek en gemeenschap. Het laat zich aanzien, dat in de Afrikaanse cultuur magisch-emotionele trekken de overhand zullen krijgen. De Afrikaan is oncontemplatief. Hij beschouwt de wereld niet, hij ís de wereld. Zijn relatie tot de levenskracht is geen rationeel-begrijpende, maar 'n existentieel-belevende, verterende. De mens heeft geen kracht, maar ís kracht. De mens gebruikt niet het woord, maar is zelf in het woord. Het woord is een levensfunctie, zoals alles wat de mens aanraakt, functioneel deel wordt van de mens. De Afrikaanse poëzie is derhalve magisch in de zin van levendragend, levenverwekkend, voortplantend. Zo spreekt John Samuel Mbiti uit Kenya zijn levensbesef uit in de bundel „After is before":

> Kiemen voeden zich van de mens. Ze snijden hun leven
> uit een wankelende boom op de kust.
> Termieten vliegen op uit hun heuvels om adem en voedsel,
> maar vanaf een verborgen tak slokt een wevervogel
> gretig de vliegende beestjes op en voedt er zich mee.
>
> Leven dat leeft of sterft of dood is,
> leven, dat er vóór mij was
> en na jou komt, zal leven spuiten
> als water uit een gebroken buis
> of als lucht uit een autoband.

Zo voedt zich het woord van de mens. Het wordt in pijnen geboren. Afrikaanse cultuur betekent uitbreiding en intensivering der elementaire levensverrichtingen: voeding en voortplanting. De primitiviteit kan zich ontwikkelen en spiritualiseren in deze zin, maar zal nooit de druk verdragen van n'importe welk intellectueel systeem dat zich boven het elementaire leven verheft op een metafysisch plan. Het menselijk

oerleven dat in onze civilisatie naar het onbewuste werd verdrongen, zal zich in Afrika meer en meer bewust worden en misschien die toestand van verlossing en vrijheid bereiken waarvan alle profeten der mensheid hebben gedroomd.

Jij, meisje, met smaragden op je koperen vlees
geef je over, geef je over zoals allen.
De knoppen die daar bottend
dansen tussen de plooien van je borst,
ze moeten zich overgeven, zoals alle.

Ik ben de slang die zoet leven
uit eieren zuigt
(overgeven, overgeven moet je).
in mijn oog is het gif van een vloek,
je moet je onderwerpen zoals allen.

Ik bemin de pijler van je hals
die — als een wonderding — de last
op je hoofd in evenwicht houdt,
en toch moet ik hem breken.
Ik bemin de schemer van je huid
en toch moet ik hem verbleken
met het melaatse gif uit mijn milt.

Ik bemin de vlammenmelodie in je lijf
en toch moet ik ze afbreken;
ik bemin de verrukking van je schreden
en toch moet ik zijn vuur in mij verlossen.

Geen Nietzsche en geen Marsman zouden stouter beelden of krachtiger ritme hebben gevonden dan deze dichteres van de Goudkust, Efua Theodora Morque. Een alomvattend, aards gevoel doortrilt de moderne Afrikaanse poëzie, zoals ook de lyriek van Poesjkin door kosmisch ritme werd gedragen. Dezelfde erotische verhouding tot de „umwelt" spreekt zich uit in de poëzie van de dichter-politicus Léopold Sédar Senghor:

Oho Congo, in het bed der wouden neergevlijd, heerseres
van het getemde Afrika,
Laat stijgen de phallosbanier der bergen,
want jij bent vrouw in mijn hoofd, mijn taal, mijn lijf.
Moeder van alles wat leeft, van krokodillen, nijlpaarden,
van vissen, vogels, hagedissen;
moeder der kudden;
voedster der velden;
machtige vrouw!
Open water voor de riemen en de kiel der kano's.
Congo, mijn vrouw, met je brede dijen, met je lange armen,
met zeerozen omhangen.
Kostbare vrouw van Uzugu,
oliezacht lijf met je huid van nachtelijk diamant.

De nieuwe Afrikaanse poëzie is een poëzie van de vrijheid. De vrijheid van het hart waarvan de woestijnen beeld en verwezenlijking zijn. De vrijheid waarin pretentieloos geloof ontbloeit, zoals 'n andere dichter van de Goudkust, M. F. Dei-Anang het kent:

Geloof is een boom.
Hij groeit
in de woestijn.

Geloof leeft
in de hoop,
soms vergeefs,
dat God de regen zendt.

Geloof is zachtaardig vertrouwen,
soms vergeefs.

De primitieve Afrikaanse plastische kunst, wetenschappelijk of in ieder geval artistiek-studieus benaderd, oefende reeds vanaf 't begin der 20ste eeuw 'n diepgaande invloed uit op verschillende vormen van experimentele kunst bij ons. Maar, hoe vruchtbaar ook, deze invloed bleef een historiserend, intellectueel karakter dragen. Het is een westerse aangelegenheid. De moderne Afrikaan drukt zich feller en waarachtiger uit in zijn poëzie en zijn muziek dan in plastische vormen. Vitaal en creatief zullen alleen die invloeden blijken die uitgaan van deze uit levensnood geboren negerkunst.

Gerard Walschap

HET HEILIG UILKEN

Er was eens een uilken en dat uilken had een eigenaardigheid die voor een gewone vogel een hoedanigheid is, maar voor een uil een groot gebrek: het zag goed overdag en in het donker bijna niet. Het is algemeen bekend dat uilen geschapen zijn met nachtogen, gelijk de katten en dat de Schepper daarom de ratten en muizen, die het basisvoedsel van uilen zijn, de gewoonte heeft ingeprent bij voorkeur des nachts rond te lopen. Anders immers zouden deze nuttige roofvogels verhongeren. Vroeger dacht men dat God de kerkmuizen had geschapen voor uilen die niet ver kunnen vliegen. De moderne wetenschap heeft bewezen dat dit echter onjuist is. Uilen wonen wel in kerktorens, maar ontwijden nooit het inwendige van Gods huis en jagen buitenkerks. De geleerden nemen thans aan dat Gods bedoeling met kerkmuizen is geweest een voorbeeld van armoede te geven en te bewijzen met hoe weinig een muis kan leven.

Voor de ouders van ons uilken was het natuurlijk een grote teleurstelling een nachtblind jong te hebben. Dit vloog boef tegen muren en boomstammen aan en bleef met een hersenschudding liggen. Het hield katten voor ratten, viel ze aan en kwam thuis met de kop vol bloed en half gepluimd. Op meer dan tien meter afstand zag het geen rat lopen en om een muis te zien moest het er met de bek op gewreven worden.

De ouders schreven het eerst aan luiheid toe dat het 's nachts wilde slapen. Ze vonden het verdacht dat het wilde uitvliegen overdag, terwijl de deftige uilen sliepen. Ze riepen er dokters bij. Die zeiden dat het leed aan nachtblindheid, een constitutioneel gebrek van het netvlies dat noch te opereren noch te genezen was. De ouders gingen er mee naar psychiaters. Die vonden een minderwaardigheidscomplex. Het was verlegen in open nachtlicht en voelde zich slechts veilig in het donker van de dag. De ouders wendden zich tot pedagogen. Die raadden een speciale opvoeding voor achterlijke, weerspannige en moeilijk opvoedbare uilen aan. De moeder liet het overlezen door de eerwaarde uil Amandus van St Romboutsklooster te Mechelen. Hij zeide dat het door onze Lieve Heer was begiftigd met de buitengewone genade van onthechting aan de wereldse genuchten en een uitzonderlijke aanleg voor meditatie, gebed en versterving. Ten einde raad vlogen de ouders met hun uilken naar kwakzalvers, helderzienden, kaartleggers, waarzeggers en pendelaars. De een zei dit en de ander dat en de ouders wisten niet wat te doen.

„Wat we met die uil moeten aanvangen", zei de vader, „dat weet ik niet."

„Och, here", zei de moeder, „hij is zo braaf en goed. Zo lang wij leven zal hij geen honger lijden en later zullen zijn broers wel voor hem zorgen, want ze zien hem allemaal gaarne."

„Een rijk huwelijk misschien", zuchtte de vader, „maar trouwen zit er ook niet in. Hij ziet naar geen uilinnekens om, van wie hij dàt heeft weet ik niet."

„Hoe kan dat jongsken naar uilinnekens omzien als het geen steek voor zijn ogen ziet en welk uilinneken gaat trouwen met een blinde? Het is juist zijn geluk dat hij daarin kind blijft. Hij kan voor zichzelf niet eens de kost verdienen, hoe zou hij een huishouden op gang houden?"

„Ge hebt gelijk, het is geen uil om te trouwen."

„En voor ons is dat misschien een geluk, ging de moeder voort. Van kinderen die bij u blijven hebt ge als ouder dikwijls nog het meest plezier."

„Neen, dàt vind ik praat", zei de vader, „dàt kan ik niet horen. Een uil moet trouwen en kinderen krijgen. Het plezier van de ouders is te zien dat ze de kost verdienen en goed overeenkomen. Wij zijn van vader op zoon welstand gewoon geweest en dat we nu nen armen uil in de familie krijgen, dat is erg, zeg ik."

„Nen armen uil?"

„Ja, nen armen uil, ne schooier die nu op ons kap leeft en later op die van zijn broers."

„En wat heeft pater Amandus van Sint Rombouts gezegd? Dat er een grote theologant in steekt, misschien wel een heilige en dat hij blij zou zijn als onze Lieve Heer hem in zijn klooster riep."

„Omdat ze volk te kort hebben en al blij zijn met kreupelen en blinden."

„Voor u bestaat niets dan de kost verdienen en rijk worden. Iets anders kent gij niet. Nu hebben we een kind dat braver is dan al zijn broers te samen, aanleg heeft voor studie en idealen en in plaats van blij te zijn en fier, maakt ge u kwaad en treurt. Moeten het allemaal gewone bourgeois-uilen worden of ziet ge liever dat hij zich misdraagt?"

„Ja", zei de vader nukkig, „ja ik zie hem liever met alle uilinnen lopen en trouwen met een hoer, als hij maar onze stand ophoudt en rijk wordt en als ge 't wilt weten, de bourgeois zijn de beste."

„Ik ben beschaamd in uw plaats."

„'t Is groot nodig, want ik ben het absoluut niet en uw studie en idealen moogt ge hebben voor nul frank nul centiemes, geef mij maar ne goeien bourgeois."

„Ge geeft u slechter uit dan ge zijt", zei de moeder, „laat dat nu. Zou het niet beter zijn dat we hem maar in het klooster staken, wat dunkt u?"

„Dat kan mij eigenlijk niet schelen. Als hij niet slimmer is en niet beter kan, een pater is ten minste geen schande. Hij geeft de familie zelfs wat aanzien. Bij de bourgeois waar gij zo op kapt. En een pater heeft de kost. Vraag het hem, liever vandaag dan morgen, en als hij werkelijk naar 't klooster wil gaan, ik ben anticlericaal, maar ik zal hem niet tegenhouden."

De moeder vroeg het hem, het uilken zei ja. Veel roeping had het niet, maar het zou daar ten minste beter op zijn plaats zijn, er niet uitgelachen worden om zijn gebrek, er geëerd worden volgens zijn geestelijke stand, vrij zijn van broodzorg, kunnen studeren en zich later wijden aan het zieleheil van het uilendom.

De ouders vlogen met hun uilken naar het aartsuilenklooster. Dat is gevestigd in de toren van Sint Rombouts, hoofdkerk van het aartsbisdom Mechelen. Ze lieten hun uilken opnemen in het noviciaat.

Van af de eerste dag bewees het een schitterend element te zijn. Het constitutioneel gebrek aan zijn netvlies was er een gratie Gods, daar de aartsuilen volgens hun heilige regel verzaken op deze aarde muizen te vangen of vleselijke betrekkingen te onderhouden met uilen van het ander geslacht. Aldus van nature door God voorbeschikt, vorderde het snel in wijsbegeerte, theologie, ascese en gebedsleven. Zijn minderwaardigheidscomplex kantelde om in een meerderwaardigheidsgevoel. Het voelde zich verheven boven de wereldse uilen die slechts leven om te eten en te paren, ja zelfs boven zijn eerwaarde confraters, die het met meer inspanning minder ver brachten in studie en deugd.

Het ontving de heilige wijdingen en werd door de hoogeerwaarde uil prior belast met de geestelijke leiding van een der belangrijkste uilenparochies van het aartsbisdom, gevestigd in de toren van Sint Gummarus te Lier. Veel liever dan terug te keren in de wereld die het bespot had en vernederd, zou het in zijn klooster gebleven zijn waar het uitblonk in alles, doch trouw aan zijn gelofte van gehoorzaamheid vloog het zonder preutelen naar Lier.

De eerste schok van het contact met het werkelijk leven was hard. Het rustig leven van studie en gebed verschilde geweldig van de beslommeringen eens parochieherders. Lier was God zij dank nog over-

wegend katholiek. In het begijnhof bloeide een voorbeeldig uilinnenkloaterken. Er hokten zes of zeven vrijzinnige uilen in de torentjes van het stadhuis en van een onregelmatig koppel dat in een kasteeltje op de Mechelse steenweg nestelde werd gefluisterd dat het communisten waren, maar dat was heel de ketterij van Lier.

Veel erger dan dat vond het uilken dat het katholicisme van de grote meerderheid in hoofdzaak naamkatholicisme was. Naar de mis gaan en op tijd te biechten en te communie, maar verder goed eten en drinken, plezier maken en de katjes in het donker knijpen. De pastoor was vertegenwoordiger van God op aarde, afgezant van onze Moeder de Heilige Kerk, bekleed met een waardigheid verheven boven alle engelen en al wat ge maar wilt, maar als hij de jonge uilkens goed hun catechismus leerde, de uilen van het socialisme weghield en schoon preekte, moest hij voor de rest leven en laten leven en het op zijn gemak nemen.

Voor het uilken was dat zonder meer modern verkapt heidendom, had het niets te maken met een waarachtig diep-innerlijk beleven van ons heilig geloof. Het preekte dat zijn pluimen in 't rond vlogen. Indachtig dat wie de jeugd heeft, de toekomst heeft, begon het zijn apostolaat met de stichting van jeugdorganisaties als „Hoger op" voor de uilkens, „Reiner leven" voor de uilinnekens en „Uilenkruistocht" voor allebei. Zich bewust dat wie de moeder heeft, het gezin heeft, stichtte het de „Christelijke uilinnenbond" en „Uilin en Nest". Het beoefende met grote ijver het apostolaat van het nestbezoek aan broedende uilinnen. Hadden deze één ei gelegd, dan wekte het ze op tot twee, hadden ze er twee gelegd dan tot drie, drie dan tot vier. Het maakte de broedsters dieper bewust van haar uilinnenplicht, van haar jongen wat meer te maken dan plat-materialistische muizenvangers, namelijk Godsuilen, gloeiend voor hun ideaal. Met de uilen sprak het vóór de nachtelijke jacht en bij hun terugkeer. Deden ze regelmatig hun huwelijksplicht? Waren ze doordrongen van de eer daardoor mede te werken aan Gods scheppingswerk? Vergaten ze op jacht, terwijl hun uilin broedde in gebed, nooit de gezinstrouw? Beseften ze dat het beter is een muis minder te vangen dan schade te lijden aan hun ziel? Vervulden zij hun godsdienstplicht uit ware, diepe overtuiging en niet uit gewoonte en menselijk opzicht? Uit overtuiging, welke overtuiging? De overtuiging dat God de wereld heeft geschapen voor de uilen en de mens om voor de uilen torens te bouwen, de ratten en muizen om de uilen te voeden. De overtuiging dat zij Gods uitverkoren schepselen zijn die God nooit genoeg dankbaarheid, nooit genoeg liefde kunnen bewijzen? Door Gods geboden te onderhouden en bovendien te stre-

ven naar de volmaaktheid. De uilen van Lier moesten hierin het voorbeeld geven aan al de vlaamse uilen. Zij moesten voorop gaan in een grootse nationale beweging voor heropleving, versterking en verdieping van het geloofsbeleven.

Al goed en wel, op zekere nacht vloog een afvaardiging van zes deftige uilen onder de leiding van twee kerkmeesters naar Sint Rombouts te Mechelen en vroeg de hoogeerwaarde uil prelaat hun een andere pastoor te zenden. De hunne was een groot theologant, een vurig apostel, in de volle zin een heilige uil, maar in Lier was hij niet op zijn plaats. Sint Gummarus was nog altijd een voorbeeldige parochie. Zeven of acht anticlericalen, meer niet. De anderen deden nog altijd trouw hun plicht zoals zij dat van geestelijkheid en vader en moeder hadden geleerd volgens eeuwenoude, beproefde traditie en voor al hun pastoors, en Lier had altijd de beste gehad, was dat zo goed geweest. Voor de nieuwe echter was niets en niemand goed genoeg meer. Met zijn jeugdbonden vervreemdde hij de jeugd van het ouderlijk nest en kweekte ongehoorzame betweters die muizen vangen te laag materialistisch vonden en misprijzend neerkeken op hun ouders die dat wèl deden. Alle jonge uilen moesten van hem naar het klooster. Bij hen die desondanks trouwden ging hij dagelijks onder het uilinneken de eikens tellen en nooit lagen er genoeg, nooit hadden ze hun volle plicht gedaan. Hij maakte de godsdienst daardoor hatelijk. Het kloosterken van 't begijnhof kreeg wel veel meer aanvragen dan het kon aannemen, maar vele getrouwde uilen verklaarden reeds openlijk in het stadhuis te gaan nestelen als de pastoor in de toren niet uit hun nest bleef.

De uil prelaat gaf de delegatie van Lier wel geen gelijk, ja verdedigde zelfs zwakjes zijn uilken, maar toen zij vertrokken was riep hij het toch maar terug om geen last te krijgen met een zo voorname parochie als Sint Gummarus. Hij benoemde het, omdat het in Lier zo goed had gewerkt, tot reizend predikant, belast met het preken van de vijf- en tienjaarlijkse missies die in elke parochie worden gehouden om het godsdienstig leven aan te wakkeren. De prelaat dacht: daar kan het ongestoord katoen geven. Tegen dat de uilen er genoeg van krijgen is de missie uit en de predikant vertrokken.

Het uilken vloog nu van toren tot toren. Het preekte drie keren per nacht, gedurende vijf nachten als het kleine en tien als het grote missie was. De eerwaarde uil prelaat had gezegd dat het zijn heilzame actie van Lier moest uitbreiden tot gans het aartsbisdom. Het uilken voelde zich geroepen tot het op hoger geestelijk peil brengen van alle vlaamse uilen, het gaf nog meer katoen dan in Lier. Zijn thema was overal de

driedubbele grote levensvraag: wat de uil is, van waar hij komt en waar hij heen gaat, maar het was zo geleerd en welbespraakt dat het nooit tweemaal dezelfde missie heeft gepreekt. Het bewees maneklaar dat de uil verstand, dus ook een ziel heeft en bijgevolg onsterfelijk is. Het bewees de waardigheid van de uil door het feit dat God de mens speciaal heeft geschapen om voor hem torens te bouwen, dat hij de enige vogel is wiens ogen van voor in zijn kop staan, de enige die de lagere schepselen doodt voor zijn levensonderhoud zonder zelf door andere te worden gedood. Als God zoveel voor de uil heeft gedaan, hoeveel moet de uil dan niet voor God doen. Als na dit leven een eeuwig leven volgt, hoe weinig moet de uil dan aan dit korte en hoe veel aan het eeuwig leven denken.

Zijn roem verbreidde zich van toren tot toren. Zielkens met gewetensstrijd vlogen naar het dorp waar het preekte, of naar Sint Rombouts waar het een korte rust nam tussen twee missies. Jonge uilen kwamen het raadplegen of God hen in het klooster riep. Uilinnen wilden weten of twee, drie eikens genoeg was. Eerwaarde uilen vroegen zijn raad in zielzorgproblemen. Vooral kwamen de uilen die tijdens de missie bij hem gebiecht hadden wat hun pastoor niet weten mocht en die opnieuw in deze zonde waren gevallen.

Op den duur zaten in de galmgaten van Sint Rombouts elke dag zoveel uilen aan te schuiven voor het heilig uilken, zoals ze hem allen noemden, dat de ene missie na de andere moest afgelast worden of toevertrouwd aan een andere predikant. De uil prior zag zich ten slotte verplicht het uilken voorgoed in het klooster te houden als biechtvader en geestelijke raadsuil. De dagelijkse begankenis van biechtelingen naar Sint Rombouts maakte van dat klooster een centrum van geestelijk leven.

Nacht voor nacht, van donkeren tot dageraad, zat het heilig uilken nu in zijn biechtstoel boven de galmgaten. Het was een schietgat, van binnen juist breed genoeg voor een uil en naar buiten verbredend en afhellend voor de regen. De biechtelingen kwamen een voor een vóór hem zitten. Ze zaten dertig centimeter lager. Hij keek op hen neer. Hij voelde zich oneindig hoog verheven in kennis en deugd boven die stakkerds, die in gewone moeilijkheden geen raad wisten, die zondaars die het kwaad niet konden laten. Men moet nederig zijn, dacht het heilig uilken, zeker, wie hij ook weze, een uil moet nederig zijn, maar als hij verstandig is kan hij zichzelf toch niet beletten de waarheid te zien en dat màg hij ook. Welnu, in alle nederigheid en waarheid, het is waarlijk niet voorniet dat deze uilen mij het heilig uilken noemen.

Weken gingen voorbij, de vloed van biechtelingen wies, het heilig uilken begon iets heel anders te denken. Het vond zijn apostolaat in Lier en tijdens de missies praat in de lucht. Het had theologanten en mystiekers willen maken van uilen die met de beste wil van de wereld niet eens het stelen en liegen konden laten, het vechten en het trappelen op een andere uilin. Ik ben een kamergeleerde geweest, een naïeve dweper.

Weken gingen voorbij, de biechtelingen die tien en twintig keren heilig hadden beloofd het nooit meer te doen, waren tien en twintig keren teruggekomen met dezelfde zonden en dezelfde goede voornemens. Het heilig uilken dat zichzelf niet kon of moest beletten de waarheid te zien, begon weer iets anders te denken. Het begon zich af te vragen of aan een uil wel iets te doen is, of men aan een uil wel iets kan veranderen. Het aanhoorde de biecht en maakte het sermoon, de exhortatie, altijd maar korter. Op den duur liet het ze helemaal weg. Het zei: Ego te absolve a peccatis tuis, ik ontsla u van uw zonden, en daarmee gedaan.

Zijn faam van biechtuil groeide. Zondaars kwamen af die al overal het schuifken hadden gekregen en in geen jaren meer gebiecht. Ze zetten zich de laatsten in de rij om aan de beurt te komen in het morgenlicht, zodat de biechtuil hen niet kon herkennen. Maar het uilken herkende ze dan juist goed door het constitutioneel gebrek van zijn netvlies. Het hoorde ze bestiale zonden biechten waarvan het nauwelijks wist dat ze bestonden. Doorgaans was het aan hun gezicht te zien dat het verlopen uilen waren, maar toch waren het ook nogal dikwijls deftige, welstellende uilen van wie men het nooit zou hebben gedroomd, zelfs kerkmeesters en, om het te zeggen zoals het nu is, nu en dan ook al eens een eerwaarde uitlenzieleherder. En ook daarvoor werd het heilig uilken het op de lange duur moe zijn ogen open te trekken en te schrijven. Het kon zich niet eens meer verwonderen. Het vergaf de afgrijselijkste doodzonde zo vlot en zonder verpinken als het onnozelste kwezelkenskwaad.

Nog wijder verbreidde zich zijn faam, van nog verder kwamen nog groter zondaars. Al het kwaad dat uilen kunnen begaan werd op de helling van het schietgat voor de poten van het heilig uitken uitgebraakt en zijn absolutie spoelde het weg gelijk een stortregen.

Weken gingen voorbij en nu stelde het heilig uilken vast dat het zo goed als niet meer luisterde naar gewone zonden, maar des te beter naar de afgrijselijke. Het luisterde niet meer om te weten wat het absolveren moest, maar uit curiositeit, uit plezier, ja met een beetje afgunst. Het

zou de zonde door een sleutelgat hebben willen zien. Het was beschaamd voor onze Lieve Heer die hart en nieren van de uil doorschouwt en dus wist waarom het aandachtig luisterde naar de geilaards en in slaap viel bij de kwezels. Zo iemand noemden de Vlaamse uilen heilig uilken. Met al zijn heiligheid en theologie was het geen haar beter dan een ander. Het was alles wel beschouwd het minderwaardig uilken gebleven dat het van kleinsaf was geweest. Het zat te vonnissen over uilen die minstens zo goed waren als hij, te genieten van kwaad dat het zelf niet kon of durfde bedrijven. Het was jaloers op de grote zondaars gelijk vroeger op de behendige muizenvangers en de uilinnenkillers. Het was in het klooster pretentieus geworden, had van zijn neus gemaakt te Lier en als missiepredikant en dat was allemaal flauwe kul.

Het heilig uilken begon te worstelen met het ingewikkeld probleem van het kwaad. De uilen kwamen toch maar biechten dat ze leefden zoals God hen geschapen had, zoals uilen altijd hebben geleefd en zullen leven. Zou God dat zo kwalijk nemen als de theologanten zeggen? Als een biechtuil er na een jaar biechtstoel al geen kwaad meer in vindt, zou God er dan in zoveel eeuwen niet gewoon aan zijn geraakt? Kom, dacht het heilig uilken, ik deug toch voor niets anders en mijn absoluties verkwikken de zondaars, ik zal maar in mijn schietgat blijven zitten, zo dien ik nog tot iets.

Nu brak op zekere dag een ongehoord schandaal uit in de uilenparochie van Sint Pieter te Leuven. De geestelijkheid trachtte het stil te houden, maar de liberale uilen van Leuven brachten het natuurlijk uit. Een zeer schone salon-uil, onderpastoor van Sint Pieter, hield al jaren aan met een even schone getrouwde uilin, dochter van een kerkmeester, die al drie keren eikens van hem had gelegd, terwijl haar uil dacht dat ze van hem waren. De salon-uil werd voor zijn straf teruggeroepen naar zijn klooster in Sint Rombouts. Hij ging, want zijn bijzit raadde hem aan daar op haar te gaan wachten tot zij haar eikens had uitgebroed en ze samen konden vluchten naar de Tower van Londen. De salon-uil moest in Sint Rombouts sermoon na sermoon ondergaan, retraite na retraite doen, zijn bijzit kwam maar niet af en hij werd door de gratie Gods getroffen. Hij bekeerde zich met klank. Gelijk alle bekeerlingen was hij vuriger dan de gewone christenen en het eerste dat hij uit geloofsijver deed, was het heilig uilken bij de overheid aanklagen. Hij was week voor week te biechten gekomen en had telkens de absolutie gekregen zonder meer. Had hij bijtijds het schuifken gekregen zoals de moraaltheologie het voorschrijft, dan had hij zijn schuldige betrekkingen niet zo lang voortgezet. Nu was hij in de waan ge-

bracht dat al de eerwaarde uilen zo leefden, dat het niet zo erg was als men hem op studie had geleerd. Enfin, aan die bekeerling te horen was hij onschuldig en had het heilig uilken het gedaan.

Dit werd natuurlijk bij de hoogeerwaarde uil prelaat geroepen. Deze oude, wijze, voorzichtige uil zeide dat enkele bevoegde godgeleerden opmerkingen hadden gemaakt omtrent zijn manier van biecht horen. Als men niet gauw het schuifken geeft komen de zondaars terug en blijven niet met hun zonden op het geweten lopen, maar als men de absolutie geeft kunnen ze ook denken dat hun kwaad niet groot is en er mee voortgaan.

Het heilig uilken verdedigde zich. Het bekende nederig dat al de opmerkingen gegrond waren. Dat sneed de prelaat het woord af. Hij moest het heilig uilken niet overtuigen van een fout die het zelf bekende, hij bewonderde zijn heldhaftige deugd van nederigheid.

Zo erg is het nu ook niet, zeide hij, maar het heilig uilken vreesde dat het integendeel nog veel erger was. Het was er van overtuigd dat het in de biechtstoel niets goeds deed en vroeg om te worden afgedankt als biechtuil.

De uil prelaat schrok. Alles maar dàt niet. De beroemde biechtuil had het aartsuilenklooster meer dan ooit tot centrum van geestelijk leven gemaakt. In andere uilenkloosters verminderden de roepingen van jaar tot jaar en Sint Rombouts had elk jaar meer novicen. Dus de uil prelaat herinnerde het heilig uilken er aan dat het in het klooster was getreden en de wil van God te doen zoals die hem werd te kennen gegeven door zijn overheid en dat deze overheid hem krachtens haar ambt en zijn gelofte van gehoorzaamheid oplegde de taak van biechtuil te blijven waarnemen, zoals zijn geweten het hem voorschreef in het licht van de moraaltheologie die het goed genoeg bezat, vermits het er een doctorstitel in had behaald.

Het heilig uilken boog nederig en onderdanig het hoofd. Zonder nog één woord keerde het naar zijn schietgat terug.

Volgens zijn geweten in het licht van de moraaltheologie moest het biecht horen zoals het tot nu toe gedaan had. Het maakte geen enkele uil beter, voorkwam geen enkele zonde, die zonden waren in Gods ogen niet zo zondig als die van de uilen, volgens bevoegde moraaltheologen deed het er kwaad mee, en deed het de zin van die moraaltheologen, dan deed het verkeerd volgens zijn geweten in het licht van de moraaltheologie.

Op een morgen om negen uur, het had zestien uren aan één stuk biecht gehoord, stond het stijf uit zijn schietgat op en sprak zeer luid:

Kust allemaal mijn botten. Onnodig te zeggen dat het een zware geestelijke crisis doormaakte, zijn uitspraak liet geen twijfel bestaan. De duivel bekoorde het heilig uilken en dit verviel tot wanhoop. De kloosteruilen hoorden zijn onbetamelijke woorden niet, daar zij volgens de regel van de heilige Rombout van zeven uur op hun nest zaten en sliepen.

Het heilig uilken vloog de stad in. Als het dan toch misdeed met biechthoren, misdeed het liever met iets waarvan het plezier had, de zonden die het toch zo gaarne hoorde belijden met getal en omstandigheden. Als het dan toch de wil van God moest doen, volgde het liever zijn natuur die God ook zo gewild had.

De koster van Sint Romboutskerk had een stadstuintje. Daarin kweekte hij kiekens. Het heilig uilken streek er geluidloos neer op de muur. Een bevallig poeleken stond gans alleen de grond te krabben. Het uilken pinkte het wellustig toe en maakte geile gebaren met zijn poten. Het naief poeleken was nog nooit buiten het kostershofken geweest, wist nog niet hoe slecht de wereld is en vermoedde zeker geen kwaad van een eerwaarde uil van de toren. De lekenuilen van dat klooster kwamen trouwens 's nachts de muizen vangen. Telkens wanneer het poeleken wakker werd van de doodskreet van een muis, zegde het vlug een schietgebed dat het van zijn moeder had geleerd, om God te bedanken die uit liefde tot de kiekens uilen had geschapen om te beletten dat de muizen haar mais kwamen stelen. Het heilig uilken was niet minder naief. Het dacht dat het succes had. Het ging dus wat lager zitten, tussen het daksken van het kiekenhok en de muur. Daar kon het poeleken bij hem komen, daar konden ze ongezien hun zonde doen. Maar het poeleken deed in de plaats daarvan zijn plicht. Het ging zijn vader haan zeggen dat buiten een eerwaarde uil zat te pinkogen en te trappelen. Toen het heilig uilken voorzichtig over het daksken keek of het dingsken nog niet kwam, vloog een formidabele kerel van een haan hem met groot gekraai en geklapper, met vuurrode kam en lellen naar de kop. Het uilken was blij dat het nog bijtijds wegkwam.

Kiekens, dacht het, worden te streng opgevoed in communiteit, het zijn om zo te zeggen religieuzen in een gemengd klooster, ik moet gaan bij vogels met minder strakke moraal. Het vloog zoekend rond en iets na de noen vond het in een boom van het park van het bekend opvoedingsgesticht Coloma een koekoekin op een nest. Koekoeken nemen het met de huwelijksmoraal niet nauw. Het heilig uilken zette zich wat hoger in de boom en begon wulps te pinken. De koekoekin draaide zich misprijzend een kwart slag van hem weg. Het uilken zette zich wat dichterbij.

„Hewel, mijn lieveke, vindt ge het niet eenzaam terwijl uw koekoek buiten plezier maakt."

De koekoein keek vóór zich alsof het niets had gezegd.

„Vindt ge het niet eentonig altijd met koekoek één zang? Een bekoorlijk dingsken gelijk gij moet toch het leven leren kennen, moet toch weten wat er in de wereld te koop is, lieveke."

„Wilt ge mij eens gerust laten, verlopen pater, oude bok, of moet ik uw ogen uitpikken?"

Ze wachtte het antwoord niet af, ze vloog hem bliksemsnel naar de kop. In één twee drie was het uilken drie pluimen uit de krans rond zijn linkeroog kwijt. Uit dat linkeroog schreiend van pijn vloog het vandaan.

Ik ben te recht op mijn doel af gegaan, dacht het heilig uilken. In de biechtstoel vertelt men mij de zonden, maar niet wat moeite en geduld het kost om zo ver te geraken. De wijfjes willen eerst gevleid worden en vertroeteld. Weer vloog het uren lang rond.

In de late namiddag vond het boven op een schouw van het groot Seminarie een kraai die daar eenzaam zat te dromen in een prikkelende houding: door haar poten gezakt warmde ze buik en borst aan de deksteen. Van op de nok van het dak sprak het heilig uilken ze vriendelijk aan. Ze zei dat haar compagnie, meer dan tweehonderd kraaien, reeds doorgevlogen was naar de Kempen, maar dat zij alleen was achtergebleven. Ze was te moe, ze had nooit gehouden van de Kempen en daarbij, als uw man niet goed is voor u . . .

Dat is mijn affaire, dacht het heilig uilken. Het gaf ze in alles gelijk. Wat voor bruten van kraaien waren het toch die niet wilden verstaan dat zo een jong, teder, schoon wijfken niet tegen die lange vluchten kan. De Kempen, was er een triestiger streek dan de Kempen, mastenbossen waar nu eens werkelijk niets te zien of te beleven was. En wat voor een beest van een kraai was die man, die het schoonste kraainneken van België had en nog niet content was. Groot gelijk had ze in een cultuurstad gelijk Mechelen te blijven. Ze zou hier niet lang alleen zijn. Ze zou hier oprechte bewondering vinden, genegenheid en liefde.

De kraai sloot de ogen, ze viel bijna in slaap van de deugdelijke schouwwarmte. Mijn haring braadt, dacht het uilken. Het sprak duidelijker, dringender. Het wipte naast haar op de schouw. Het fluisterde dat iemand die haar vurig beminde naast haar zat.

Nu drong het eindelijk tot de soezende kraai door dat ze met een vicieuze uil te doen had. Ze trok de schouders op.

„Gij zijt zeker zat?"

„Ja, van liefde", zei het heilig uilken en trappelde op de schouw.

„Zot", zei de kraai. Ze wipte naar een andere schouw.

Het heilig uilken wipte mee.

„Ge denkt misschien dat ik oud ben, maar ge zoudt er van verschieten, ik ben nog vrijgezel en ge zijt misschien nog nooit bij een uil geweest, maar als ge er eens van geproefd hebt zult ge geen kraai meer zien staan. Kom eens hier, ik zal het u . . ."

Weg was de kraai. Haar compagnie moet nog niet ver zijn geweest, want binnen de tien minuten vloog een klad van minstens vijftig kraaien klawierend en krijsend recht op het uilken aan. Het klein gevogelte, mussen en mezen, vloog verschrikt naar zijn nest en volgde van daar de achtervolging van het heilig uilken tot in de galmgaten van Sint Rombouts.

Die zaten alweer vol biechtelingen en die biechtelingen zetten onmiddellijk een tegenaanval in op de heidenen. Godsdiensthaters hadden hun heilig uilken tijdens een vrome wandeling lastig gevallen. „Handen af van onze heilige", kreten zij, „de uilen zeggen neen." Zij verdreven de kraaien uit de Mechelse lucht.

Een uur later was de rust hersteld en zat het heilig uilken, precies gelijk de avond tevoren, in zijn biechtstoel. Het gaf de absolutie weer nog vlotter dan tevoren. Bij zijn moraaltheologische opvatting had zich een oneindige nederigheid gevoegd. Tot nu toe had het na de zonden die het kwijtschold alleen maar begeerd, nu was het uitgevlogen om ze te begaan. Het was daar niet van weerhouden door zijn eigen deugd, maar door de deugd van anderen. En van welke anderen! Van koekoeken die de vrije liefde voorstaan, van kippen die in polygamie leven en van zwervende kraaien, heidenen, zigeuners. Van zijn biechtelingen was het zelf de grootste zondaar. Het was beschaamd voor een heilige door te gaan. Het vond het een schande dat uilen die stuk voor stuk beter waren, juist hem moesten vertellen wat ze achter hoek en kant rap hadden geflikt.

Het was doodmoe. Het gaf zijn absoluties tot het in slaap viel en slapend gaf het nog altijd maar absoluties. En de biechtelingen keerden terug naar hun dorpstoren te Leest en te Lint, te Lichtaart en te Kasterlee, te Grobbendonk en te Pulderbos. En ze verkondigden daar nog luider de heiligheid van het heilig uilken dat in de dienst bleef van het zondig uilendom tot volledige uitputting toe.

Volledig uitgeput was het heilig uilken naar lichaam en ziel. Het legde voor zijn hoogeerwaarde uil prelaat, om eindelijk ontslagen te

worden, een volledige bekentenis af van al wat het had doorgemaakt, thuis, in het klooster, te Lier, als missiepredikant en in zijn schietgat.

„Ik heb mijn geloof in de theologie, mijn apostolaat en mijzelf verloren. De theologie is een vergissing, mijn werk dient tot niets, van al de uilen die in mijn biechtstoel hebben gezeten ben ik de slechtste. En toch heb ik altijd te goeder trouw mijn best gedaan en mijn verstand zo goed mogelijk gebruikt. Zelfs dat op zwier gaan van gisteren was nog een redelijke daad. Ik weet niets meer. Ik heb alleen nog God. Hij zal mij zeggen of ik goed deed."

„Mijn zoon", zei de uil prelaat, „gij weet dat God tot u spreekt door de mond van uw overheid. Gij weet hoe de mystieke theologie uw beproeving noemt: de nacht van de ziel. De grootste heiligen onder de uilen hebben uw geestelijke wanhoop gekend. Zij hebben heldhaftig volhard in datgene wat hun door hun overheid was opgelegd en dat is wat God nu van u vraagt. Keer terug naar uw biechtstoel, ik zal voor u bidden."

De uil prelaat dankte God die zijn uilken tot zo hoge heiligheid had laten opstijgen en het heilig uilken keerde naar zijn biechtstoel terug. Op deze wereld wilde het niets meer zijn, hebben of weten. Vergiste het zich? Hoorde het goed biecht? Zou God hem zo vlot absolveren als hij het de biechtelingen had gedaan. Daar was het zo nieuwsgierig naar dat het elke dag wat inniger verlangde naar de dood.

Als een uil naar de dood verlangt, komt ze, als hij niet meer wil leven, sterft hij. Het biechtend heilig uilken viel van langsom meer in slaap tot het eindelijk in de eeuwige slaap viel. Het viel uit zijn biechtstoel vóór de rechterstoel Gods. Het begon zijn confiteor voor Hem op te zeggen en rolde door zijn schietgat naar de biechteling toe die krijsend opvloog en viel vijftien meter lager in een corniche van Sint Rombouts.

En zie, het heilig uilken had gelijk gehad, het had goed biecht gehoord. Het had zonder meer de absolutie gegeven en God deed het met nog minder, God zei absoluut niets. En toch was al wat het heilig uilken ooit gedacht, gedaan had en willen doen, totaal, absoluut en voor eeuwig vergeten en vergeven.

De eerste stap voor de zaligverklaring van het heilig uilken werd gedaan door een afvaardiging van zes deftige oude uilen van Lier onder leiding van twee kerkmeesters.

Annie Romein-Verschoor

PSYCHOLOGIE EN HISTORIE

Naar aanleiding van: *Metabletica* door dr J. H. v. d. Berg. G. F. Callenbach N.V. Nijkerk. 1956.

Het meest opvallende aan dit boek zijn zijn tegenstellingen om niet te zeggen zijn tegenstrijdigheden. Op zich zelf een menselijk en daarom niet onaantrekkelijk verschijnsel, maar toch niet zonder bezwaar voor de lezer. Dat begint al bij de verhouding van inhoud en titel. De lezer, die zich zou kunnen verheugen op een psychologisch geschrift, waarin nu eens niet zo veel mogelijk vreemde woorden worden gebruikt, begint met op een titel te stuiten, die hij zonder een behoorlijke kennis van het Grieks en eigenlijk ook nog van de inhoud van het boek niet doorzien kan. Dit verwijt raakt meer de uitgever dan de schrijver. Een uitgever moet zo nodig een auteur duidelijk maken, dat een titel desnoods wel een raadsel, maar geen blinde vlek mag zijn.

Andere tegenstelling: Tegenover dit lofwaardig streven naar een verstaanbaar woordgebruik en een uitgesproken waardering voor een verzorgde stijl ('grote historici zijn grote stylisten', zegt de schrijver terecht) staat nog al eens een verwarrende onklaarheid in de formulering. Ik neem het risico mijn eigen onwetendheid te kijk te zetten door te verklaren, dat ik herhaaldelijk een vraagteken in de kantlijn geschilderd heb. En zelfs waar de schrijver zich op het klassieke „als je begrijpt wat ik bedoel" kan beroepen, moeten we iets overwinnen om voorbij een zin te lezen als: „of is de test in de eerste plaats een concreet blijk van de taak of het conglomeraat van taken achter haar, waarvan het tegemoetsnellend karakter bestaat in *gelijk maken, gelijk maken aan de taak?*"

Zoals men bij een beschouwing van prof. v. d. Berg's boek kan blijven haken aan zijn tegenstellingen, zo kan men het aan zijn pertinente uitspraken, die ons soms het hart verwarmen en soms de haren te bergen doen rijzen, maar die in ieder geval van een zekere oorspronkelijkheid kunnen getuigen. Het is het soort boek dat tot lezen met een potlood in de hand uitdaagt. Maar wij willen daar niet langer bij stil blijven staan, omdat wij menen, dat een auteur die een nieuw thema aan de orde wil stellen, van de recensent allereerst mag verwachten, dat hij niet naar details afdwaalt, maar dat hoofdthema tot zijn recht doet komen.

Dat thema is, blijkens de titel de „Metabletica of Leer der Veranderingen, beginselen van een historische psychologie". „De veronderstelling dat de mens onveranderlijk is, beheerst de gehele psychologie", luidt de eerste zin van zijn „Woord vooraf". M.a.w. de schrijver gaat op verkenning uit in het voor de explorator onvoorstelbaar rijke gebied, dat tussen psychologie en geschiedenis ligt, en wel van de psychologie uit. Hij volgt daarbij de grillige zigzaglijn van de verkenner, die zich telkens door een ander spoor laat meelokken, zodat het wel haast onmogelijk is zijn route in enkele lijnen uit te stippelen. Maar wie hem volgt wordt langs een reeks van boeiende problemen gevoerd, die vaak op oorspronkelijke wijze belicht worden. Op die tocht zal de historicus telkens weer geneigd zijn twee punten onder de aandacht van zijn gids te brengen. 1e. dat van uit het terrein der geschiedenis al heel wat tochten in dat niemandsland ondernomen waren, omdat de geschiedschrijver, de goede althans, de wisselingen in de menselijke psychologie niet konden ontgaan en 2e. dat een systematische studie van dat tussenterrein naast psychologische scholing en aanleg historische feeling en een zeer grote historische kennis vraagt.

Ik ben me ervan bewust, dat ik daarmee een exorbitant hoge eis stel. Maar die moet, althans principiëel gesteld worden. Niet uit wat de Duitsers Fachdünkel plegen te noemen, maar wel om de al te dilettantische wijze, waarop hier met de geschiedenis wordt omgesprongen. Geen redelijk mens zal er de schrijver een verwijt van maken, wanneer een boek, dat een nieuw en zo ambitieus onderwerp aanpakt, niet meer dan een eerste verkenning geeft. Ten overvloede wijst hij zelf in zijn inleidend hoofdstuk op het onvermijdelijk 'onevenwichtig' en 'hypothetisch' karakter van zijn werk. Maar de hypothese is geen passepartout voor de onkunde of al te toevallige kennis. In een paragraafje over de documentatie staat letterlijk: 'Ik ben er van doordrongen, dat de documentatie op vele plaatsen te kort schiet. Mevrouw M. E. Heijboer—Barbas gaf zich de moeite in *de* literatuur *de* bewijsplaatsen op te zoeken van de niet gradueel, maar essentieel andere aard van het kind in vroeger tijden' (curivering van mij. - A. R. V.).

Inderdaad is tegelijk met het boek van prof. Van den Berg en bij dezelfde uitgever een boekje verschenen van mevrouw Heijboer, dat minder op grond van *de* literatuur (de Nederlandse wel te verstaan) dan van een aantal monografiën enige documentatie biedt voor de stelling, dat in vroeger eeuwen het kind anders reageerde en anders gezien werd dan thans (wat voor de historicus geen onthulling is).

In zijn eigen boek citeert de schrijver ook een aantal niet-Neder-

landse auteurs met treffende voorbeelden voor zijn stelling: het kind was anders en werd anders behandeld. Treffend, maar alweer: voor de historicus niet nieuw. Erger is, dat die uitspraken nu en dan, zoals die van Montaigne op blz. 25 en van Locke op blz. 26 verkeerd geïnterpreteerd worden door een tekort aan begrip van het historisch milieu, waarin ze thuis horen.

Even weinig historisch verantwoord is de passage over de mode op blz. 153, de ingrijpende conclusies, die verbonden worden aan de verbijsterende mededeling, dat er vóór de Romantiek geen sprookjes waren (blz. 86) of de gratuite bewering op blz. 197, dat de neurotici in de 19de eeuw ontstonden. Zo iets kan m.i. alleen beweerd worden door de psycholoog, die alle beschikbare gegevens over tientallen 'bijzondere' historische figuren — ik denk, om maar een paar willekeurige voorbeelden te noemen, aan Erasmus, Swammerdam, Christiaan Huygens, grondig bekeken hebben en dan nog met de nodige restricties.

Wat vooral de historicus huiverig maakt tegenover dit boek is een algemeen gebrek aan historische zin. Vroeger, zegt de schrijver waren de kinderen anders. Wanneer vroeger? zouden we willen vragen en ligt er vóór dat vroeger een ander vroeger, toen ze weer anders waren? In hoeverre hangen de historisch-psychologische verschuivingen met andere historische verschuivingen samen? Op blz. 249, bijna een van de laatste van het boek komt de schrijver op grond van het onvermijdelijk citaat van Carlyle verklaren: „De loop der dingen ligt in handen van enkele vermetelen. Geschiedenis is geschiedenis van *groten,* van grote beslissers — zij zijn tegelijk de grote verantwoordelijken". Maar op blz. 41 had hij hulde gebracht aan Eileen Power — terecht overigens — omdat ze in haar *Medieval People* de herleving van, de reïncarnatie van het verleden gaf, een boek, waarin naar ik meen de 'grote beslissers' toch maar een kleine rol speelden. Nog veel enthousiaster toont hij zich in dezelfde paragraaf over dr P. J. Bouman's *Revolutie der Eenzamen,* dat in 2 jaar tijd twintig drukken beleefde, maar dan ook 'zeker kon zijn van de kritiek der historici', want 'de historicus leverde de feiten, het geraamte, de socioloog voorzag het geraamte van vlees en bloed' en, voegt hij er onbevangen aan toe: „was het dan zo erg, dat enkele botjes op een iets andere plaats lagen?" Het lijkt me niet waarschijnlijk, dat prof. Bouman gelukkig zal zijn met deze lof. Iedere schrijver verheugt zich terecht over zijn oplagen (ten slotte schrijf je om gelezen te worden), maar geen man van wetenschap ziet de waarde van zijn werk graag afgemeten met de treden van een trap, waarop *Gone with the wind* en *Desirée* een heel eind hoger staan!

De socioloog Bouman èn de historicus, die hij ook en zelfs van-huis-uit is, zullen geen van beide menen, dat zij hun werk 'levend en echt' maken door historische botjes te verschuiven, want dat is in de geschiedenis even ongezond als in de chirurgie. Maar deze hele vergelijking is verwant aan die van de al te literaire literaat, die meent, dat de historicus een leverancier van bouwstenen is en de historische romanschrijver daarmee 'scheppend' te werk gaat.

Het zou alleen maar toe te juichen zijn, wanneer de psychologie en de historie samen een gebied gingen exploreren, dat de psychologen, voorlopig overbezet met het heden, ter zijde lieten liggen en dat de historici tot nu toe op het compas van hun psychologische intuïtie hebben doorkruist. Maar de voorbereiding daartoe lijkt me toch eerder een systematische vraagstelling en voorlopige kartering dan de op zichzelf soms boeiende omzwervingen, waarvan dit boek het verslag geeft.

Tegenover de inleidende uitspraak over de psychologie, die beheerst zou zijn door de gedachte van de onveranderlijkheid van de mens, zouden we dan om te beginnen een reeks vragen moeten stellen:

1e. Is de mens een totaal variabel verschijnsel of is er iets 'algemeen menselijks', dat door (welke?) omstandigheden zich telkens anders voordoet?

2e. Ligt die variatie alleen in de tijd of ook in plaats en milieu? Dat komt in dit boek wel even terloops ter sprake naar aanleiding van een citaat uit M. Mead's *Coming of Age in Samoa,* maar alleen een systematisch onderzoek van historische en contemporaine milieu's in de richting, die Jan Romein met zijn beschouwing over het Algemeen Menselijk Patroon aangaf, kan hier wezenlijk begrip opleveren.

3e. Wanneer wij, zoals nog al te gebruikelijk is zowel in onze historische als in onze psychologische mensbeschouwing, ons uitsluitend met het 'genus europaeense' bezig houden, hebben we dan de g.g.d. van een Engelse havenarbeider, een Duitse professor, een Franse modeontwerpster, een Italiaanse steenhouwer, een Russische boer e.t.q. voor ogen, of bestuderen we alleen het gedrag van die uiterst beperkte groep, waarbuiten ook de onderzoekingen van een geniaal man als Freud niet reikten (maar dat was althans een halve eeuw geleden!) en die in het boek van prof. v. d. Berg aangeduid wordt met de merkwaardige omschrijving: 'de klasse, gekenmerkt door respectabele intelligentie'?

4e. Moeten wij met prof. v. d. Berg aannemen, dat 'het kind kind geworden is' (d.i. dat het kind, zoals wij het nu kennen, vroeger niet bestond?). Of dat het door dat soort spiegeleffect, waarmee wij allen

in onze omgang met onze medemensen ons voor vereenzaming behoeden, zich als 'kind' voordoet? Dat het, zoals wij allen immers, de verwachtingen van de mensen uit zijn omgeving tracht te weerspiegelen om zich van hun genegenheid te verzekeren? Ik kom speciaal op deze vraag, omdat prof v. d. Berg het anders zijn van het kind-van-vroeger vooral grondt op de lectuur, die aan die kinderen werd voorgezet. Maar ik zie weinig verschil in 'onkinderlijkheid' tussen *die* lectuur en b.v. de katechismus, die toch duizenden hedendaagse kinderen zonder verzet of verbazing aanvaarden, omdat zij in een omgeving leven, die bij iedere afwijking daarvan met een ontsteltenis zou reageren, die het kind van de gemeenschap uitsloot.

5e. Zou men zich de vraag kunnen stellen; welke eisen moeten er aan de ernstige beoefenaar der 'metabletica' gesteld worden? Zeker niet, zouden we nog vóór die vraag uitgesproken was willen uitroepen, dat hij als een tweede Jacob voor zijn geliefde eerst zeven jaar psychologie en dan zeven jaar geschiedenis studeert. Het is een soortgelijke vraag als die welke ons kwelt sinds de geschiedenis een wetenschap is geworden: wie is de ware historicus, de man die kan schrijven of de geschiedvorser? Het antwoord kan alleen maar luiden: de geschiedvorser, die schrijven kan en de schrijver, die historisch begrip heeft en genoeg vlijt om veel materiaal te doorworstelen. Het antwoord op onze vraag ligt in dezelfde lijn. Daarom is er ook al heel wat aan de metabletica gedaan voor ze werd uitgevonden, door geschiedschrijvers, historische romanschrijvers of zelfs door een archaeoloog als Henri Frankfort in zijn *Before Philosophy*. En daarom zijn er nog werelden in te ontdekken voor wie historisch en psychologisch begrip combineert en wie de vlijt en het geduld, de onbevangenheid en de voorzichtigheid opbrengt zich een leven lang dilettant te voelen.

KORT BESTEK

Need must when the devil drives

Zo luidt de titel van een der hoofdstukken van het nieuwste boek van Lord Russell of Liverpool: „Tough the heavens fall".

Het thema van dit hoofdstuk werd lang geleden door Sir Francis Bacon gegeven. Als twee schipbreukelingen zich midden in de oceaan aan een stuk hout willen vastpakken, dat maar één van hen kan redden, dan mag de een de ander wegduwen, om zichzelf te redden. Zo te handelen is menselijk en begrijpelijk. Maar wettig is het niet en het is afschuwelijk, wanneer de afduwer zich er niet van heeft willen vergewissen of er niet nog een ander stuk hout in de buurt dreef; actueel, nietwaar?

De voorbeelden zijn boeiend. In 1783 zette de kapitein van een slavenschip 150 negerslaven overboord „om het leven van hem, de bemanning en de andere slaven te redden". Er was namelijk, door allerlei navigatietegenslag, nog een maand te varen en er was nog voor een paar dagen water voor allen. Deze kapitein zag maar twee mogelijkheden: zij eraan of wij eraan. Bij het onderzoek bleek echter, dat hij van Afrika minder water had meegenomen dan normaal was en dan de vaten hadden kunnen houden en dat hij slordig genavigeerd had — dit alles, om haastig op Jamaica te komen, aangezien de slavenmarkt bezig was te vallen ... Interessant is, dat dit helemaal geen zaak is voor de strafrechter. In die dagen is het hoogstens een civiele kwestie: had die kapitein, door eigen schuld in de moeilijkheden geraakt, een deel van zijn cargo aan marktgoederen overboord mogen zetten om de rest te redden? Moet de assuradeur betalen?

In het einde van de vorige eeuw stonden twee zeelieden terecht, die in een open boot, 1600 mijlen van Kaap de Goede Hoop, een kajuitsjongen hadden opgegeten. (Geeft u mij de peper even aan? Dank u.) Om zichzelf te redden. „It seemed to them that someone would have to be butchered to make a Roman holiday. The question was, who should make the sacrifice? Neither Dudley nor Stephens was in a sacrificial mood, and they decided that the most suitable candidate was young Parker. It might be supposed that, being the youngest, it was only right that he should be the last to go, as he had more of life in front of him than they had; but his murderers argued that as they both had families and would leave little orphans behind them, Parker's death would in the end, do less permanent harm. The cabin-boy,

doubtless, had his own views on the relative importance of survival, but he was not consulted."

De twee slagers knielen bij hun slachtschaap neer om te bidden: vergeving voor henzelf, heil voor de jeugdige ziel. Zij worden later door de Assize in Londen ter dood veroordeeld, maar een genadige Lord Chief Justice zet dit vonnis om in zes maanden gevangenisstraf.

Ch.

Dialectiek

Niet lang geleden is door de wereldpers de kritiek verspreid die vermoedelijk van democratische, in elk geval van Amerikaanse kant zelf is geoefend op een Amerikaans corruptie-verschijnsel, waarbij vergeleken de beruchte lintjes-affaire waarover de liberalen destijds Abraham Kuyper zo hard hebben gevallen, maar kinderspel is.

Het ging om de opvallend talrijke verschuivingen in de buitenlands-diplomatieke dienst van de V.S. En de verklaring er voor was geen andere, dan dat nieuw-benoemde Amerikaanse ambassadeurs hun posten niet te danken hadden aan het feit dat zij 'the right men in the right places" waren, doch veeleer aan de hoge bedragen – het hoogste bedrag dat genoemd werd was 11 500 dollar – waarmee zij de republikeinse verkiezingskas hadden gespekt.

De beschuldiging werd met vele voorbeelden gestaafd, waarvan het belangrijkste wel was de overplaatsing van Charles Bohlen, Amerika's bekwame ambassadeur in Moskou, naar Manilla om plaats te maken voor een dier geldgevers, met naam en toenaam genoemd.

Wij gaan daar niet verder op in, hoezeer dat stuivertjeverwisselen om zijn politieke consequenties ook in belang moge zijn, omdat het ons niet om het „schandaal", maar om inzicht in die maatschappelijke verschijnselen te doen is, die de door ieder weldenkende gewenste verbetering van de toestand der wereld, ondanks alle goede bedoelingen, telkens weer tegenhouden.

Uit deze geschiedenis blijken immers twee dingen duidelijk. Het eerste is, dat men in de V.S. inderdaad tot op zeer grote hoogte vrij is in zijn kritiek, ongeacht de belangen van de staat, bij een dergelijke onthulling toch ongetwijfeld betrokken.

Maar het tweede wat blijkt weerspreekt eigenaardigerwijze het eerste, in deze zin, dat dááruit blijkt dat deze kritiek, juist dank zij de vrijheid die tot haar uitoefening bestaat, geen consequenties hoegenaamd heeft. Immers de feiten zijn, althans in de wereldpers, niet weersproken noch heeft men het nodig gevonden, de gewraakte benoemingen weer ongedaan te maken.

Met even grote dwangmatigheid – want dit is niet het enige geval van die aard – als de vrijheid der kritiek *omgekeerd* evenredig blijkt met haar uitwerking, blijkt in andere gevallen – en wij denken dan aan de landen achter het IJzeren Gordijn – de druk op de kritiek *recht* evenredig met de uitwerking van het beetje kritiek dat er dan wel wordt toegelaten. Zoals de destalinisatie tot dusver geleerd heeft, behoeft het deksel maar even te worden opgelicht, of het vleugje voorzichtige kritiek dat ontsnapt, zet er heel het maatschappelijk stelsel op stelten. Wat er, helaas, dan toe leidt dat het deksel weer haastig wordt dichtgeklapt.

Bij enig nadenken is dat begrijpelijk genoeg.

Paradoxaal gezegd: waar de kritiek vrij is functioneert zij *niet,* waar zij verboden is *wel.*

Maar de conclusie kan, dunkt ons, geen andere zijn, dan dat Hegel gelijk had – en Marx die hem hierin volgde – dus evenzeer, toen zij meenden in de dialectiek niet slechts een visie op het geestelijk en maatschappelijk gebeuren te hebben gegeven, doch wel degelijk een wet te hebben ontdekt die dit gebeuren in al zijn geledingen beheerst. R.

Geflest

Als bezitters van Slauerhoffs Verzamelde Werken schreven wij geruime tijd geleden in op het Slauerhoffs Dagboek. Vandaag ontvingen wij het en wij hebben spijt van de bestelling. De dertig bladzijden dagboek-notities zijn nogal onsamenhangend en maar matig interessant voor de liefhebbers van de grote schrijver. Het kan zijn, dat de professionele letterkundige ervan smullen zal; misschien zelfs van de précieuse mededelingen die K. Lekkerkerker er betreffende zijn speurwerk aan doet voorafgaan en op volgen, ons zegt het niets. Maar wij hebben het besteld en zullen het moeten betalen. Wij zullen het zelfs bij het rijtje van de Verzamelde Werken zetten. Misschien krijgen we nog eens een erfgenaam die van dit soort priegel-speurwerk houdt. Wij zelf hadden voor *f* 5,90 liever een Dagboek van Slauerhoff gehad en voelen ons ietwat geflest. Laten de tegenwoordige schrijvers als 't je belieft op tijd hun notitieblaadjes in de kachel stoppen. Ch.

EXLIBRIS

EDMUND WILSON, *De boekrollen van de Dode Zee.* Vert. door I. S. Herschberg. 1956. Uitgeverij De Bezige Bij, Amsterdam.

De vondst van oude boekrollen bij de Dode Zee heeft sensatie gewekt.

Het is nu tien jaar geleden, dat de eerste rollen bij toeval zijn te voorschijn gekomen. Het is een apart verhaal, hoe het met de verschillende rollen is gegaan, maar nu komen voor en na de uitkomsten van het onderzoek voor de dag.

Het opzienbarende was ten eerste de hoge ouderdom van de rollen, zodat van sommige oudtestamentische boeken, in het bijzonder van Jesaja, een tekst werd verkregen die een duizend jaar ouder was dan het oudste handschrift waar men over kon beschikken voor het vaststellen van de beste lezing. Het was verder van belang deze nieuwe bronnen voor het oude Joodse verleden te leren kennen, omdat zij een nieuw licht werpen op het leven en de leringen van een der drie richtingen in het jodendom, die der Essenen (naast Farizeeën en Saduceeën). De sensatie werd geprikkeld, omdat van deze vondsten ook opheldering werd verwacht omtrent de tijd van het ontstaan van het christendom en over de betrouwbaarheid der nieuwtestamentische gegevens.

Deze sensatie zal niet bevredigd worden, maar er zal door de vermeerdering van onze kennis van het leven der Essenen, waarmee de oudste christelijke gemeente zoveel verwants vertoont, toch wel geconcludeerd worden tot tegengestelde hypothesen. Dit blijkt nu reeds uit de uiteenlopende zienswijzen onder de geleerden, waarover de schrijver, zelf geen man van het vak, maar een Amerikaanse journalist met een opmerkelijke drift tot objectieve weergave van wat hij over het gehele vraagstuk en zijn historie te weten kan komen, ons het een en ander vertelt. En dan blijkt (uiteraard, kan men zeggen), dat het standpunt van godsdienstig en kerkelijk geïnteresseerden in de regel behoudender is dan dat van pur-sang geleerden of onderzoekers, die, wellicht juist ook daardoor, tot een radicaler zienswijze geneigd zijn, omdat hun het onderscheid tussen profane en heilige of heilsgeschiedenis niet aangaat, zoals dit bijv. met de leerling van Renan, Dupont Sommer, een der onderzoekers, het geval is.

Het boek, ingeleid door de Amsterdamse oudtestamenticus prof. dr. M. A. Beek, die het betrouwbaar vindt, met nuttige en degelijke informaties, is een boeiend geschrift, dat helder en overzichtelijk inleidt tot de problematiek van deze vondsten en tot de mannen die er zich intensief mee bezig houden. O. N.

Dr. I. Schöffer

HET NATIONAAL-SOCIALISTISCHE BEELD VAN DE GESCHIEDENIS DER NEDERLANDEN

Een historische en bibliografische studie

'Het boeiende boek dankt zijn zwaarte namelijk niet slechts aan de knappe analyse en de fijne, objectieve oordelen van de auteur, die bijvoorbeeld de spanningen binnen de nationaal-socialistische ideologie en de aarzeling van de Nederlanders om de Duitse geloofsbroeders te volgen tot in hun rassenwaan scherp doet uitkomen, maar ook aan de paradigmatische betekenis welke hij het heeft weten te geven. Hij laat duidelijk zien, op welke wijze de nationaal-socialistische onderneming ook als wetenschappelijk probeersel mislukt is. Bovendien toont zijn onderzoek beter dan een abstract betoog de zwakte van het principiële subjectivisme en de kracht van de oude tradities der zoal niet vrije dan toch liberale wetenschap.
Het is de schrijver niet te verwijten, dat we nog in het geheel niet weten hoe het de geschiedenis van de andere Westeuropese landen vergaan is in deze jaren. Integendeel, het bewijst, dat we in dit werk iets unieks bezitten.'

E. Kossmann in *De Gids*

359 blz., *f* 14,90 geb.

Uitgegeven in samenwerking met de firma J. M. Meulenhoff

Verkrijgbaar in de boekhandel

VAN LOGHUM SLATERUS - ARNHEM

Binnenkort verschijnt:

DOUGLAS COOPER

Henri de Toulouse-Lautrec

Dit groots opgezette boek bevat een rijke keuze uit het levenswerk van Henri de Toulouse-Lautrec — schilderijen en pastellen, lithografieën, tekeningen en affiches — met 48 kleurenreprodukties en 63 reproducties in zwart-wit.

Douglas Cooper is een uitnemend kenner van het werk van Toulouse-Lautrec.
Hij weet de lezer vertrouwd te maken met de merkwaardige persoonlijkheid van de kunstenaar en de typische kenmerken van zijn kunst.

Gebonden *f* 32,50

Verkrijgbaar in de boekhandel

U I T G E V E R I J C O N T A C T

Hun naam was

BACH

ZEVEN GENERATIES MUZIKALE SCHEPPINGSKRACHT

'Ondanks de sobere, maar nergens droge betoogtrant kan men dit omvangrijke boek met steeds groeiende aandacht en geestdrift lezen. Het is niet „spannend als een roman", het is meer dan dat: een stuk historische werkelijkheid, dat als het ware dank zij Karl Geiringers ijver en bekwaamheid, opnieuw actualiteit heeft gewonnen . . . Als geheel verdient deze zeer verzorgde, rijk geïllustreerde uitgave niet alleen de hoogste lof, maar ook de belangstelling van allen, die niet alleen het grote genie Johann Sebastian bewonderen, maar hun genegenheid ook willen uitstrekken tot deze unieke dynastie van musici, die enkele eeuwen lang het muziekleven in Midden-Duitsland hebben beheerst.'

(Norbert Loeser in het Algemeen Handelsblad.)

Een unieke uitgave (504 bladzijden, waarvan 32 bladzijden op zwaar kunstdruk met onbekende illustraties en 130 notenvoorbeelden) in Nederlandse vertaling van Sas Bunge.

f 27,50 gebonden

Verkrijgbaar in de boekhandel

VAN LOGHUM SLATERUS - ARNHEM